Journal of Kurdish Literature

P-ISSN: 3657-2645 E-ISSN: 2717-0039
JOKL: http://jokl.uok.ac.ir
University of Kurdistan: http://uok.ac.ir

Spring and Summer 2026
Volume X11, Issue 1, Series 21

The Status of Translation in the Kurdish Language from the Perspective of Critical Approaches

1. Adel Mohammadi
2. Milad Miraki (Corresponding Author)

1. Ph.D. in Linguistics, National Language Institute researcher, Tehran, Iran.
2. Ph.D. in Translation Studies, Department of English Language and Literature, University of Isfahan, Isfahan, Iran.

Article Type:
Original Research

Page Numbers: 221-252

Article History:
Received
May 04, 2026
Received in Revised Form
September 07, 2026
Accepted
September 15, 2026
Published
September 22, 2026

Email:

1. Adel.m223@gmail.com

2. milad_miraki@atu.ac.ir

Abstract

The present study critically examines the state of translation in the Kurdish language. It adopts a descriptive-analytical approach, with data collected through library-based research and purposive sampling covering the period from 1997 to 2026. Methodologically, the study is situated within Descriptive Translation Studies and adopts a function-oriented approach. Its position within the field is clarified with reference to Holmes's map of Translation Studies. The theoretical framework, however, is grounded in a critical-sociological perspective that draws on the world system of translation, minority translation, translational agency, and debates on the ethics and politics of translation and retranslation. The findings indicate that translation in Kurdish is not merely a linguistic act but is also shaped by power relations and ideology. Kurdish typically occupies a peripheral position in the global translation system as one of the less-translated languages. Moreover, intralingual translation and indirect translation through intermediary languages may undermine the originality of Kurdish texts and facilitate the transfer of censorship and ideological interventions. Conversely, translation as a form of cultural agency, particularly through the translation of Kurdish works into dominant languages such as English, can play a significant role in promoting Kurdish literature globally. Finally, the study shows that the lack of institutionalization of Kurdish Translation Studies as an academic field is one of the main factors hindering its scholarly and professional development. Therefore, establishing university curricula, specialized journals, and professional associations is essential to strengthening the academic and cultural status of Kurdish translation.

Keywords: Kurdish translation; intralingual translation; institutionalization; translation as activism; Kurdish Translation Studies

Citation: Mohammadi, A. & Miraki, M. (2026). The Status of Translation in the Kurdish Language from the Perspective of Critical Approaches. *Journal of Kurdish Literature*, 12(1), 221-252.
DOI: 10.22034/JOKL.2026.145802.1486

Copyright: © 2026 by the authors. Submitted for possible open access publication under the terms and conditions of the Creative Commons Attribution (CC BY-NC) license https://creativecommons.org/licenses/by-nc-sa/4.0/deed.en

1. Introduction

This study critically examines the state of translation in the Kurdish language. Translation is not merely a means of transferring texts from one language to another; rather, it is a complex practice intertwined with power, ideology, culture, and politics. As a marginalized and less-translated language, Kurdish has faced structural obstacles that have directly shaped the conditions and practices of translation into and out of the language.

Critical approaches to translation, ranging from Venuti's (1995) work to the studies of Baker (2006), Heilbron and Sapiro (2007), Tymoczko and Gentzler (2002), and Pillière (2021), demonstrate that translation can serve both to maintain the dominance of hegemonic languages and to facilitate resistance and activism. These perspectives are particularly relevant to the study of Kurdish translation, as translation practices can reproduce the cultural hegemony of dominant languages while also creating opportunities to strengthen the position of marginalized languages such as Kurdish.

The Kurdish language is subject to monolingual language policies (Mohammadi, 2026). Consequently, many Kurdish texts are translated indirectly through an intermediary language, such as Persian, a practice that may distance translations from their source texts and transmit forms of censorship (Miraki & Noushmand, 2022). By contrast, some successful translations from Kurdish into dominant languages illustrate the potential of translation as activism.

This study draws on Descriptive Translation Studies (DTS), incorporating a functional approach as outlined in Holmes's (1972/1988) map of Translation Studies, while adopting a critical-sociological perspective as its broader theoretical orientation. It examines critical approaches to the state of Kurdish translation, focusing on concepts such as self-translation, translation as self-colonization, translation as activism, the concept of a less-translated language, translation as narration, directionality, intralingual and indirect translation, the position of Kurdish within the world system of translation, and institutionalization. The central research question is: How can the state of translation in Kurdish be analyzed through critical approaches to translation?

2. Methodology

This study adopts a descriptive-analytical research method, with data collected through library research and purposive sampling. The study covers the period from 1997 to 2026, during which literary translation into and from Kurdish in Iran began to develop more continuously and become more institutionalized.

The study is situated within the framework of Descriptive Translation Studies (DTS), which adopts a functional approach. Its position within Translation Studies is outlined with reference to Holmes's "Map of Translation Studies." However, its broader theoretical framework draws on a critical-sociological perspective, incorporating the world system of translation, minority translation and translation agency, and debates on translation ethics, politics, and retranslation. From this perspective, translations are analyzed as cultural and political acts shaped by power relations. The study does not examine individual translations in detail or evaluate the quality of Kurdish translations.

3. Analysis

3.1. Self-Translation: Heidarnia (2024) defines self-translation as a process through which authors seek to make their meanings and emotional states more accessible to readers. Successful self-translation requires a high level of proficiency in both the source and target languages; however, many Kurdish authors lack this level of proficiency. Compared with other regions, Kurdish literary translation in Iran remains in a less favorable position and receives less institutional support.

3.2. Translation as Self-Colonization: The concept of *self-colonization* is relevant to the translation of Kurdish literature into Persian. Persian, as an official and dominant language with considerable symbolic capital, is used more extensively in formal institutions, whereas Kurdish has more limited access to these spaces. When Kurdish authors write their works initially in Persian or translate their Kurdish writing into Persian to reach a wider readership, these choices are not neutral but are made within existing power relations.

3.3. Translation as Activism: Some translators, publishers, and independent presses maintain that their work is motivated by more than financial considerations. They regard translation as a task or mission and view their activities as forms of cultural and ethical engagement. At the same time, fame, prestige, and recognition may also motivate their work. From this perspective, translation is not merely the transfer of texts between languages but a practice embedded in a network of translators, publishers, and institutions.

3.4. Kurdish as a "Less-Translated" Language: In the Kurdish–Persian context, Kurdish can be characterized as a *less-translated language*. This status does not stem from the relatively small size of its speaker population but from its limited use as a source language in translation production. Kurdish authors may therefore feel compelled to translate their works into Persian to reach a wider readership, whereas translation from Persian into Kurdish remains relatively limited.

3.5. Kurdish in the World System of Translation (WST): Within the world system of translation, translation flows are characterized by significant inequalities. Central languages such as English, French, and German occupy prominent positions in international translation networks, while marginalized languages such as Kurdish have a more limited presence in the global translation arena (Heilbron & Sapiro, 2007). Research covering the period from 1997 to 2021 indicates that 160 works were translated into Persian, most of them poetry, while the translation of prose followed a more stable trajectory (Miraki & Noushmand, 2021).

3.6. Indirect Translation: The mediation of Kurdish literature through an intermediary and official language can position that language as a bridge between Kurdish literature and world literature, while also contributing to the marginalization of direct translation into Kurdish. For example, some Kurdish translations of George Orwell's *Animal Farm* were produced not from the original English text but from Persian translations. In such cases, the Kurdish text is effectively a "translation of a translation," potentially increasing its distance from the original text.

3.7. Intralingual Translation: Intralingual translation has been a recurring practice within the Kurdish-speaking community for many years. Miraki (2025) observes that speakers of Kurmanji and Sorani translate between these two varieties on social media to facilitate mutual understanding. Although such translation is intended to overcome linguistic barriers within the Kurdish-speaking community, it may also have adverse consequences, depending on how the process is conducted. Ahmad Khani's *Mem u Zin* (1692) provides an example of a literary work that has undergone intralingual translation. This process began with Rahman Bakr's translation (Hosseini, 1352), while Hazhar's 1958 translation into the Mukriani variety may be regarded as a turning point in the transformation of the original text of this epic work.

3.8. The Issue of Directionality: For many years, translation studies have debated the direction of translation, particularly whether translators should translate into their first or second language. Persian literature has largely been translated from foreign languages, a pattern that, according to the argument advanced here, has contributed to the weakening and limited international circulation of Persian literature. This imbalance is even more pronounced in Kurdish literature, given Kurdish's relatively peripheral position in the world literary system. UNESCO's translation statistics indicate that relatively few Kurdish works have been

translated into English. Nevertheless, even this limited number of translations has created opportunities for Kurdish literature to reach international audiences.

4. Conclusion

The findings show that translation into Kurdish is not merely a linguistic act but a practice shaped by power relations and ideology. Kurdish occupies a marginalized position in many domains and can be classified as a less-translated language within the world system of translation. Intralingual and indirect translation may introduce textual changes and ideological interventions, while translating Kurdish works into central languages can serve as a form of activism by increasing the global visibility of Kurdish literature. The limited institutionalization of Kurdish Translation Studies as an academic discipline is another factor that weakens its scientific and professional standing. Developing university translation curricula, supporting specialized journals, and establishing professional associations and boards could strengthen the field. Institutionalization is essential for promoting methodological consistency, establishing academic standards, and enhancing the professional legitimacy of Kurdish translation. Finally, Kurdish translation should extend beyond literary texts to include fields such as fansubbing, fandubbing, audio description, simultaneous interpreting, and post-editing. Developing these areas could broaden the scope of Kurdish Translation Studies and strengthen the role of Kurdish in contemporary translation practices.

References

Álvarez, R., & Vidal, M. C. A. (Eds.). (2002). *Translation, power, subversion* (Vol. 8). Multilingual Matters.

Baker, M. (2006). *Translation and conflict: A narrative account*. Routledge.

Boase-Beier, J. (2011b). *A critical introduction to translation studies*. Continuum.

Branchadell, A., & West, L. M. (Eds.). (2005). *Less translated languages*. John Benjamins.

Castro, O., Mainer, S., & Page, S. (Eds.). (2017). *Self-translation and power: Negotiating identities in European multilingual contexts*. Palgrave Macmillan.

Chelliah, S. L., & Reuse, W. J. D. (2010). *Handbook of descriptive linguistic fieldwork*. Springer.

Dehqan, M. (2010). Kurdish glosses on Aristotelian logical texts. *The Philosophical Quarterly, 60*(241), 692–697.

Farahzad, F. (2015). *Farhang-e tawseefi-ye motale'at-e tarjome* [A descriptive dictionary of translation studies]. Elmi Publishing. (In Persian)

Fischer, B. (2012). *Translation and the reconfiguration of power relations*. LIT Verlag.

Gambier, Y. (2019). Institutionalization of translation studies. In L. D'hulst & Y. Gambier (Eds.), *A history of modern translation knowledge: Sources, concepts, effects* (pp. 179–194). John Benjamins.

Gile, D. (2012). Institutionalization of translation studies. In *Handbook of translation studies* (pp. 73–80). John Benjamins.

Heidarnia, S. (2024, June 13). Self-translation of Kurdish works, an emerging phenomenon. *Shafaq News*. https://shafaq.com/en/Kurdistan/Self-translation-of-Kurdish-Works-an-Emerging-Phenomenon-by-Soheila-Heidarnia

Heilbron, J., & Sapiro, G. (2007). Outline for a sociology of translation: Current issues and future prospects. In M. Wolf & A. Fukari (Eds.), *Constructing a sociology of translation* (pp. 93–107). John Benjamins.

Holmes, J. S. (1988). The name and nature of translation studies. In L. Venuti (Ed.), *The translation studies reader* (pp. 172–185). Routledge. (Original work published 1977)

Hosseini, A. (1973). Ahmad Khani va manzume-ye "Mam u Zin" [Ahmad Khani and the "Mam and Zin" epic]. *Zaban va Adab-e Farsi, 25*(105), 74-88. (In Persian)

House, J. (2018). *Translation: The basics*. Routledge.

Jo Napoli, D., & Lee-Schoenfeld, V. (2010). *Language matters: A guide to everyday questions about language* (2nd ed.). Oxford University Press.

Krishnan, A. (2009). *What are academic disciplines? Some observations on the disciplinarity vs. interdisciplinarity debate* (NCRM Working Paper Series, 03/09). University of Southampton, ESRC National Centre for Research Methods.

Menbari, S., & Farahzad, F. (2024). Unveiling the marginalized: Translation to and from Kurdish in Iran during the Pahlavi Era (1925–1979). *Iranian Journal of Translation Studies, 22*(85).

Miraki, M. (2025, March). *The emergence of Kurdish translation studies: Trends, challenges and prospects* [Conference presentation]. University of Kurdistan, Sanandaj, Iran.

Miraki, M., & Noushmand, N. (2022). Literary translation flow from Kurdish into Persian between 1997 and 2021: A sociological study. *Iranian Journal of Translation Studies, 20*(78), 13-28.

Mohammadi, A. (2025). Baznamayi-ye goftemani-ye gune-haye zabani dar vebgah-haye khabari: Ruykard-e ejtemai-neshaneh-shenakhti [Discursive representation of language varieties in news websites: A socio-semiotic approach]. *Jostar-haye Zabani* [Language Related Research], *10*(1), e28519.

Mohammadi, A., & Weisi, H. (2025). Verbal hygiene and language peevers: Analyzing the discourse of linguistic prescriptivism in Iran with emphasis on editorial policies. *Journal of Linguistics & Iranian Languages, 10*(1), 87-104.

Mohammadi, A. (2023). *Têgeyishtinî hellê le ziman* [Misunderstanding in language]. 49books. (In Kurdish)

Palumbo, G. (2009). *Key terms in translation studies*. Continuum International Publishing Group.

Pillière, L. (2021). *Intralingual translation of British novels: A multimodal stylistic perspective*. Bloomsbury Academic.

Pillière, L., & Albachten, Ö. B. (Eds.). (2024). *The Routledge handbook of intralingual translation*. Routledge.

Toury, G. (1995). *Descriptive translation studies – And beyond*. John Benjamins.

Trask, R., & Mayblin, B. (2000). *Introducing linguistics*. Icon Books.

Tymoczko, M., & Gentzler, E. (Eds.). (2002). *Translation and power*. University of Massachusetts Press.

Venuti, L. (1992). Introduction. In L. Venuti (Ed.), *Rethinking translation: Discourse, subjectivity, ideology*. Routledge.

Venuti, L. (1995). *The translator's invisibility: A history of translation*. Routledge.

Venuti, L. (1998). *The scandals of translation: Towards an ethics of difference*. Routledge.

Venuti, L. (2004). Translation, community, utopia. In L. Venuti (Ed.), *The translation studies reader* (2nd ed., pp. 482–502). Routledge.

پژوهشنامهٔ ادبیات کردی

بهار و تابستان ۱۴۰۵

دوره دوازدهم، شمارهٔ ۱، پیاپی ۲۱

دۆخی وەرگێڕان لە زمانی کوردیدا بەپێی ڕێبازە ڕەخنەییەکان

۱. عادڵ موحەممەدی

۲. میلاد میرەکی (نووسەری بەرپرس)

۱. دکتۆرای زمانناسی، تیۆڕەری فێرگەی زمانی نێونەتەوەیی، تاران، ئێران.

۲. دکتۆرای تیۆڕینەوەی وەرگێڕان، زانکۆی ئیسفەهان، ئیسفەهان، ئێران.

DOI: 10.22034/JOKL.2026.145802.1486

جۆری وتار:
تیۆڕینەوەیی ڕەسەن

لاپەڕەکان: ۲۵۲–۲۲۱

ڕێکەوتەکان:
وەرگرتنی وتار:
١٤ی گوڵانی ١٤٠٥
پێداچوونەوە:
١٦ی خەرمانانی ١٤٠٥
پەژیران:
٢٤ی خەرمانانی ١٤٠٥
بڵاوکردنەوە:
٣١ی خەرمانانی ١٤٠٥

ئیمەیل:

۱. Adel.m223@gmail.com

۲. milad_miraki@atu.ac.ir

کورتە

تیۆڕینەوەی بەردەست بە شێوەیەکی ڕەخنەیی دۆخی وەرگێڕان لە زمانی کوردیدا تاوتوێ دەکات. میتۆدی تیۆڕینەوەکە وەسفیی-شیکارییە و داتاکانی بە شێوەی کتێبخانەیی و بەپێی نموونەوەرگرتنی ئامانجدار لە ڕێکەوتی ١٩٩٧ تا ٢٠٢٦ کۆکراونەتەوە. تیۆڕینەوەکە لە نێو چوارچێوەی تیۆڕینەوەی وەرگێڕانی وەسفی دادەنرێت کە ڕێبازێکی ئەرکتەوەری هەیە و لە تیۆڕینەوەی وەرگێڕاندا بەپێی «پلانی تیۆڕینەوەی وەرگێڕانی هۆمز» ڕوون دەکرێتەوە، بەڵام لە بنەڕەتدا چوارچێوەی تیۆریکی تیۆڕینەوەکە ڕوانگەیەکی ڕەخنەیی-کۆمەڵناسانەی هەیە کە لە تیۆری «سیستەمی جیهانیی وەرگێڕان»، «ڕوانگەی وەرگێڕانی کەمینە و کارایەتیی وەرگێڕان»، هەروەها ئەو بابەتانەی کە بە «ڕەوشت و سیاسەتی وەرگێڕان و وەرگێڕانەوە» پەیوەندییان هەیە، کەڵک وەردەگرێت و دۆخی وەرگێڕانی کوردی شی دەکاتەوە. دەستکەوتەکان ئەوە دەردەخەن کە وەرگێڕان بە زمانی کوردی تەنیا کردەییەکی زمانی نییە، بەڵکوو لە بەستێنی پەیوەندییەکانی دەسەڵات و ئایدۆلۆژیادا دەخرێتە ڕوو و ئەم زمانە لە زۆربەی لە بواڕەکاندا پێگەیەکی پەراوێزخراوی هەیە و لە سیستەمی جیهانی وەرگێڕاندا لە پۆلی زمانە کەمتر وەرگێڕدراوەکاندا ڕێزبەندی دەکرێت. هەروەها وەرگێڕانی دەروونزمانی و وەرگێڕانی ناڕاستەوخۆ، ڕەسەنایەتی دەقە کوردییەکان لاواز دەکەن و هەلێک بۆ سانسۆر و دەستێوەردانە ئایدیۆلۆژیکییەکان دەڕەخسێنن. لە بەرانبەردا، «وەرگێڕان وەک چالاکوانی» لە ڕێگەی وەرگێڕانی بەرهەمە کوردییەکان بۆ زمانە باڵادەستەکان دەتوانێت ڕۆڵێکی گرنگ لە ناساندنی ئەدەبی کوردی لە ئاستی جیهانیدا بگێڕێت. لە ئەنجامدا دەکرێ بڵێین «بەدامەزراوەیی نەکردنی» تیۆڕینەوەی وەرگێڕانی کوردی وەک لقێکی ئەکادیمی، یەکێکە لە هۆکارە سەرەکییەکانی لاوازکردنی پێگەی زانستی و پیشەیی ئەم بواڕە، بۆیە پلاندارێژیی وانەی وەرگێڕان لە زانکۆ، بەڕێوەبردنی گۆڤاری پسپۆڕانە و پێکهێنانی کۆڕ و دەستەی پیشەیی دەتوانێت لە بەهێزکردنی پێگەی زانستی و کەلتووری وەرگێڕانی کوردیدا هەنگاوێکی بنەڕەتی بێت.

وشە گەلی سەرەکی: وەرگێڕانی کوردی، وەرگێڕانی دەروونزمانی، بەدامەزراوەییکردن، وەرگێڕان وەک چالاکوانی، تیۆڕینەوەی وەرگێڕانی کوردی

ئاماژەکاری: موحەممەدی، عادڵ؛ میرەکی، میلاد (۱۴۰۵) «دۆخی وەرگێڕان لە زمانی کوردیدا بەپێی ڕێبازە ڕەخنەییەکان»، *پژوهشنامهٔ ادبیات کردی*، ۱۲ (۱)، ۲۵۲–۲۲۱.

۱. پێشەکی

وەرگێڕان تەنیا وەک ئامرازێک بۆ گواستنەوەی دەق لە زمانێکەوە بۆ زمانێکی سەیر ناکرێت، بەڵکوو کردەییەکی ئاڵۆز و فرەڕەهەندە کە بە دەسەڵات، ئایدۆلۆژیا، کەلتوور و سیاسەتەوە گرێی دراوە. لەم بەستێنەدا، ناکرێت وەرگێڕان لە زمانی کوردیدا وەک دیاردەیەکی زمانی پەتی پێناسە بکرێت، چونکە کوردی وەک زمانێکی پەراوێزخراو و کەمتروەرگێڕدراو، ڕووبەڕووی کۆمەڵێک ئاستەنگ و ناهاوسەنگیی پێکهاتەیی بووەتەوە کە ڕاستەوخۆ کاریگەرییان لەسەر دۆخی وەرگێڕان لەم زمانەدا هەبووە.

ڕێبازە ڕەخنەییەکانی وەرگێڕان، کە لە بیرۆکە سەرەتاییەکانی لاورێنس ڤێنوتی[1] (۱۹۹۵)، پاشان لە بەرهەمی تۆڕدرانێک وەک بەیکەر[2] (۲۰۰٦)، هایلبۆرن و ساپیرۆ[3] (۲۰۰۷)، تیمۆچکۆ و گێنتزلێر[4] (۲۰۰۲) و پیلێر[5] (۲۰۲۱) پەرەیان سەندووە، ئەوە دەردەخەن کە وەرگێڕان دەتوانێت هەم ئامرازێک بۆ پاراستنی دەسەڵاتی زمانە باڵادەستەکان بێت و هەم وەک ئامرازێک بۆ بەرخۆدان و چالاکی کۆمەڵایەتی بەکاربهێنرێت. گرنگیی ئەم ڕێبازە تیۆرییانە بۆ شیکردنەوەی بارودۆخی وەرگێڕانی کوردی لەوە دایە کە وەرگێڕان دەتوانێت هەم ئامرازێک بۆ بەرهەمهێنانەوەی هێژمۆنی[6] «زاڵبوونی گوتاری» و کەلتوورە باڵادەستەکان بێت و هەم ئامرازێک بێت بۆ بەهێزکردنی پێگەی کۆمەڵایەتی و کەلتووری زمانە پەراوێزخراوەکان وەک کوردی.

لە ئاستی ناوخۆیی و نێونەتەوەییدا، زمانی کوردی لە ژێر کاریگەری سیاسەتی ئایدیۆلۆژیی تاکزمانی دایە (محەممەدی، ١٤٠٥)، بۆیە زۆربەی دەقە کوردییەکان بە شێوەی ناڕاستەوخۆ و لە ڕێگەی زمانێکی نێونجییەوە[7] (وەک فارسی) وەردەگێڕێت کە ئەمەش بووەتە هۆی دوورکەوتنەوە لە دەقی سەرەکیی و گواستنەوەی سانسۆر و دەستێوەردانە ئایدیۆلۆژییەکان (میرەکی و نووشمەند، ۲۰۲۲). لە بەرامبەردا، هەندێک لە وەرگێڕانە سەرکەوتووەکانی کوردی بۆ زمانە باڵادەستەکانی وەک ئینگلیزی، نموونەی «وەرگێڕان وەک چالاکوانی[8]»ن کە نەک هەر زمانی کوردیان لە ئاستی جیهانیدا ناساندووە، بەڵکوو بەرهەمە کوردییەکانیان خستووەتە پاڵ ئەدەبی جیهانیدا.

چوارچێوەی ئەم تۆڕینەوەیە سەر بە «تۆڕینەوەی وەرگێڕانی وەسفی[9]»یە کە ڕێبازێکی ئەرکتەوەر[10]ی هەیە و لە تۆڕینەوەی وەرگێڕاندا بەپێی «پلانی تۆڕینەوەی وەرگێڕان[11]»ی (هۆمز[12]، ۱۹۷۲/۱۹۸۸) پۆلین دەکرێت، بەڵام لە بنەڕەتدا چوارچێوەی تیۆریکی تۆڕینەوەکە ڕوانگەیەکی «ڕەخنەیی-کۆمەڵناسانەی[13]» هەیە کە ڕێبازە ڕەخنەییەکانی ڤێنوتی (۱۹۹۵)، بەیکەر (۲۰۰٦)، هایلبۆرن و ساپیرۆ (۲۰۰۷)، تیمۆژکۆ و گێنتزلێر (۲۰۰۲) و پیلێر (۲۰۲۱) لەخۆ دەگرێت. ئامانجی تۆڕینەوەکە شیکردنەوەی ڕێبازی ڕەخنەیی سەبارەت بە دۆخی وەرگێڕان لە زمانی کوردی دایە و جەخت لەسەر چەمکەکانی وەک «خۆوەرگێڕان[14]»، «وەرگێڕان وەک خۆکۆلۆنیالیزەکردن[15]»، «وەرگێڕان وەک چالاکوانی»، «زمانی

1. Lawrance Venuti
2. Baker
3. Heilbron & Sapiro
4. Tymoczko & Gentzler
5. Pillière
6. Hegemony
7. Intermediary Language
8. Translation as activism
9. Descriptive Translation Studies (DTS)
10. Function-oriented
11. Map of Translation Studies
12. Holmes
13. Critical–Sociological
14. Self-translation
15. Self-colonization

کەمتر وەرگێڕدراو[1]»، «وەرگێڕان وەک گێڕانەوە[2]»، «ئاراستەیەتی[3]»، خەسارەکانی «وەرگێڕانی دەروونزمانی[4]» و «ناڕاستەوخۆ[5]»، پێگەی کوردی لە «سیستەمی جیهانی وەرگێڕان[6]»، و «بەدامەزراوەییکردن»[7]ی تۆڕینەوەی وەرگێڕانی کوردی وەک لقێکی ئاکادمێک دەکات. لێرەدا پرسیاری سەرەکی ئەوەیە: «بەپێی ڕێبازە ڕەخنەییەکانی وەرگێڕان، چۆن دەکرێت دۆخی وەرگێڕان لە زمانی کوردییدا شیکاری بکرێت؟» نوێکاریی ئەم تۆڕینەوەیە لەوەدایە کە بە ڕوانگەیەکی ڕەخنەیی کۆمەڵناسانەوە دۆخی زمانی کوردیی و کاریگەریی لەسەر سیستەمی جیهانیی وەرگێڕان تاوتوێ دەکات.

٢. پێشینەی تۆڕینەوە

لە شیکردنەوە و تۆڕینەوەی وەرگێڕاندا، کەسانێک وەک ئەلڤارێز و ڤیداڵ[8] (٢٠٠٢) تیشک دەخەنە سەر پەیوەندی نێوان دەسەڵات و وەرگێڕان و دەستێوەردان، لێرەدا وەرگێڕان ئامرازێکی ئایدیۆلۆژی و سیاسییە، واتە دەتوانێت هەم ئامرازێک بێت بۆ پاراستنی دەسەڵات و هەم ئامرازێک بێت بۆ ڕووبەڕووبوونەوە و بەرخۆدان. لەم ڕوانگەیەوە وەرگێڕان ڕەوتێکی بێلایەن نییە بەڵکوو پەیوەندییەکانی دەسەڵات بەرهەم دەهێنێتەوە، یان دەیخاتە بەر ڕەخنە و پرسیار، هەروەها تیمۆزکۆ و گێنتزلێر (٢٠٠٢) ڕۆڵی وەرگێڕان لە بەرهەمهێنانەوە یان بەرەنگاربوونەوەی دەسەڵاتە سیاسی و کۆمەڵایەتی و کەلتوورییەکان دەخەنە ڕوو. بەپێی ئەم ڕوانگەیە، وەرگێڕان لە گواستنەوەی زمان تێدەپەڕێت و دەتوانێت لە پڕۆژەی داگیرکاریی، نەتەوەخوازی، یان کەلتووریدا بەشدار بێت.

فیشەر[9] (٢٠١٢) دەڵێت وەرگێڕان تەنیا گواستنەوەی واتا نییە، بەڵکوو ڕێکخستنەوەی[10] پەیوەندییەکانی دەسەڵات لە بەستێنە جیاوازەکاندا لەخۆ دەگرێت. ڕێبازەکەی فیشەر تیشک دەخاتە سەر گرنگی شیکردنەوەی وەرگێڕان وەک کردارێکی کەلتووری-سیاسی. کاسترۆ و هاوکاران[11] (٢٠١٧) لە بەستێنی فرەزمانییی ئەوروپیدا باس لە خۆوەرگێڕان و دەسەڵات دەکەن. لە ڕوانگەی ئەواندا خۆوەرگێڕان تەنیا وەک دیاردەیەکی زمانی سەیر ناکرێت، بەڵکوو وەک کردییەکی کۆمەڵایەتی-سیاسی دادەنرێت. هەرهەوەها (پیلییر،٢٠٢١ و پیلییر و ئەلباختن[12]، ٢٠٢٤) جەخت لەسەر ئەوە دەکەنەوە کە وەرگێڕانی نێوانزمانی دەتوانێت ببێتە هۆی گۆڕینی شێوازی سەرکیی نووسینی نووسەر و تەنانەت پێکهێنانە کەلتووریییەکانی دەقەکە بشێوێنێت و لەوانەیە ببێتە هۆی لاوازبوونی چۆنیەتیی و ڕەسەنایەتی بەرهەمە کۆنە ئەدەبییەکان.

لە تۆڕینەوە ناوخۆییەکاندا میرەکی و نووشمەند (٢٠٢٢) ئاماژە بەوە دەکەن کە وێژەی کوردی پێگەو و شوێنی خۆی لەلایەن بڵاوکەرە بەناوبانگەکان نەدۆزیوەتەوە، بۆیە تۆڕێک لە نێوان بڵاوکەرەوە بچووکەکان و وەرگێڕە ناسراوەکان و نووسەرانی کورددا پێکهاتووە بۆ ئەوەی ئەدەبیاتی وەرگێڕداوی کوردی بەتایبەتی لە ئێران وەکوو ئەدەبێکی کەمتر ناسراو و بەکەمینەکراو بناسرێت. محەممەدی (٢٠٢٣) باس لە تێگەیشتنی هەڵە لە وەرگێڕان دەکات و دەڵێت وەرگێڕە کوردەکان تێگەیشتنێکی تەواو و زانستییانەیان سەبارەت بە جۆرەکانی وەرگێڕان نییە و وا دەزانن کە وەرگێڕان تەنیا بە چەند جۆری کەم دابەش دەبێت، لە حاڵێکدا وەرگێڕان ڕێژەیەکی بەربڵاو لە خۆ دەگرێت و نابێت تەنیا وەک دیاردەیەکی زمانی سەیر بکرێت.

---

1. Less-translated language
2. Narrative
3. Directionality
4. Intralingual translation
5. Indirect
6. World System of Translation
7. Institutionalization
8. Álvarez & Vidal
9. Fisher
10. Reconfiguration
11. Castro
12. Albachten

مێنبەری و فەرەحزاد (۲۰۲٤) مێژووی وەرگێڕانی کوردی لە سەردەمی یەکەم و دووەمی پەهلەوی (۱۹۲۵-۱۹۷۹) تاوتوێ دەکەن. لە ئەنجامەکانی ئەم لێکۆڵینەوەیە دەردەکەوێت کە لە سەردەمی یەکەمی پەهلەویدا تەنیا یەک وەرگێڕانی کوردی لە ئێران چاپ بووە و لە سەردەمی دووەمی پاڵەییدا پێنج وەرگێڕان بۆ سەر زمانی کوردی و هەشت وەرگێڕان لە زمانی کوردییەوە چاپ کراون و ئەمە پێگەی پەراوێزخراوی وەرگێڕانی کوردی لەم قۆناغەدا دەخەنە ڕوو کە ڕاستەوخۆ لە ژێر کاریگەری سیاسەتی ئایدیۆلۆژی تاکزمانیی فارسیدا بووە.

۳. بنەما و چوارچێوەی تیۆریک

۳-۱. پلانی تویژینەوەی وەرگێڕان

بەپێی پلانی تویژینەوەی وەرگێڕان کە هۆمز[1] (۱۹۷۲/۱۹۸۸) دایڕژاوە، بەشی «پەتی»[2] تویژینەوەی وەرگێڕان لە دوو بەشی سەرەکی پێکهاتووە: یەکەم «تیۆریک» و دووەم «وەسفی». بەشی تیۆریک بەسەر دوو جۆرەی «گشتی»[3] و «کەرتی»[4] دابەش دەکرێت، لێرەدا تیۆرییە گشتییەکان هەوڵ دەدەن دیاردەی وەرگێڕان بە گشتی ڕوون بکەنەوە، بەڵام تیۆرییە کەرتییەکان تەنیا سەرنجیان لەسەر لایەنە تایبەتەکانە و بەسەر شەش ژێرلق پۆڵێن دەکرێن:

- تیۆرییەکانی ئامێربەند[5] : ئەم تیۆریانە بەندە بە وەرگێڕانی ئامێری، یان وەرگێڕانی مرۆیی. بەگشتی ئەم تیۆریانە جەخت لەسەر ئەوە دەکەن کە ئایا وەرگێڕان لەلایەن مرۆڤەوە ئەنجام دەدرێت یان لە ئەستۆی ئامێرەکان دایە؛ ئەگەر وایە، داخۆ وەرگێڕانەکان بە تەواوی لە لایەن ئامێرەکانەوە ئەنجام دەدرێن یان وەک یارمەتیدەرێک بۆ وەرگێڕانی مرۆیی، ڕۆڵی خۆیان دەگرێن، هەروەها جیاوازی وەرگێڕانی مرۆیی بە شێوەی «نووسین» و «گوتن»یش ڕەچاو دەکەن.
- تیۆرییەکانی ناوچەبەند[6]: بە زمان یان کۆمەڵە زمانییەکان، کەلتوورە تایبەتەکان و لێکۆڵینەوەکانی «زمانناسیی بەرانبەری[7]» و «شێوازناسی[8]» یەوە پەیوەندییان هەیە.
- تیۆرییەکانی ئاستبەند[9] : وەرگێڕان لە ئاستێکی دیاریکراوی زمانیدا لێک دەدەرێتەوە؛ بۆ نموونە، وەک ئاستی وشە، دەستەواژە، ڕستە یان دەق.
- تیۆرییەکانی جۆرە دەقبەند[10] : سەرنجیان لەسەر ژانر، یان جۆرەکانی گوتاری دیاریکراوە، وەک وەرگێڕانی ئەدەبی، بازرگانی، پسپۆڕانە یان ئایینی.
- تیۆرییەکانی کاتبەند[11]: بەندە بە قۆناغە کاتییە دیاریکراوەکان وەک مێژووی وەرگێڕان لە سەردەمی کۆن یان مۆدێرندا.
- تیۆرییەکانی کێشەبەند[12] : بەندە بە کێشە یان ئاستەنگی دیاریکراو وەک کێشەی هاوواتایی[13] لە دەیەکانی ۱۹٦۰ و ۱۹۷۰ یان بوونی تایبەتمەندییە گشتییەکان لە زمانە وەرگێڕدراوەکاندا.

بەشی وەسفی جەخت لەسەر سێ بواری سەرەکیی دەکاتەوە:

1. Holmes
2. Pure
3. General
4. Partial
5. Medium-restricted theories
6. Area-restricted theories
7. Contrastive linguistics
8. Stylistics
9. Rank-restricted theories
10. Text-type restricted theories
11. Time-restricted theories
12. Problem-restricted theories
13. Equivalence

١) بەرهەمتەوەر[1]: لە وەرگێڕانە بوونییەکان دەکۆکێتەوە و یەکێک لە ئامانجە کۆتاییەکانی ئەم ڕێبازە دەتوانێت کۆکردنەوەی میژوویەکی گشتی وەرگێڕان بێت.

٢) ئەرکتەوەر[2]: لە بەستێنی وەرگێڕان دەکۆڵێتەوە، وەک ئەوەی کە کتێبەکان کەنگێ و لە کوێ وەرگێڕدراون و چ کاریگەریکییان هەبووە.

٣) ڕەوتتەوەر[3]: لە دەروونناسی وەرگێڕان دەکۆڵێتەوە، واتە ئەوەی چی لە میشکی وەرگێڕەکەدا ڕوو دەدات.

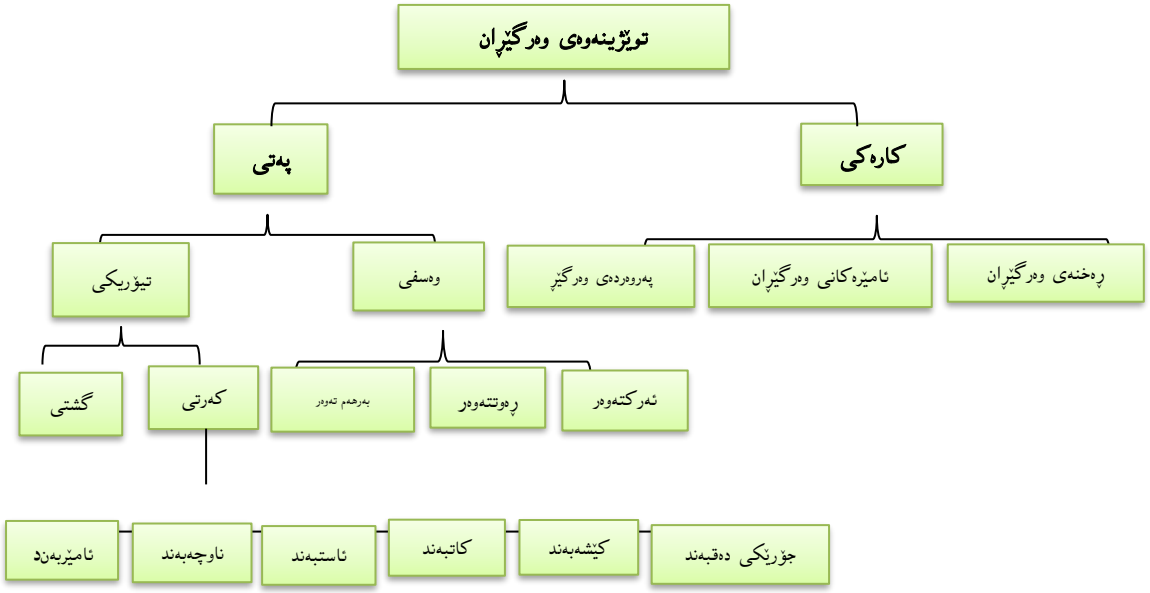
ڕەنگە هۆمز زاراوەی "وەسفی"ی لە زماننناسیی وەسفییەوە وەرگرتبێت کە لە پێکهاتەی زمان دەکۆڵێتەوە وەک کۆکردنەوەی داتا زمانییەکان کە لە ڕێگەی کارلێک لەگەڵ ئاخێوەراندا کۆکراونەتەوە (چێلیا و ڕیوز[4]، ٢٠١٠ :٧). تۆری[5] (١٩٩٥ :٥) پێی وایە کە گرنگترین سوودی ئەم دابەشکردنانە ئەوەیە کە دەرفەت بۆ ڕوونکردنەوەی بواره جیاوازەکانی تیۆرینەوەی وەرگێڕان و دیاریکردنی ئەرکەکانی هەریەکەیان دەڕەخسێنێت، وەک چۆن پێشتر زۆرجار لەگەڵ یەکتردا تێکەڵ دەکران.

بەشی کارەکی[6] تیۆرینەوەی وەرگێڕان لە چوار بەشی سەرەکی پێکهاتووە:

١) پەروەردەی وەرگێڕ[7]: بریتییە لە میتۆدەکانی هەڵسەنگاندنی وانەوتنەوە و داڕشتنی بەرنامەی فێرکاری.

٢) ئامێرە یارمەتیدەرەکانی وەرگێڕان[8]: بەکارهێنانی تەکنەلۆژیای زانیاری، نەرمەئامێری وەرگێڕان، بنکەدراوەی سەرهێڵ و بەکارهێنانی ئینتەرنێت.

٣) ڕەخنەی وەرگێڕان[9]: هەڵسەنگاندنی وەرگێڕانەکان، پێداچوونەوە بە وەرگێڕانەکان و ڕەخنەگرتن لە وەرگێڕانی بڵاوکراوە.

وێنەی (١) پلانی تیۆرینەوەی وەرگێڕان بەپێی هۆمز (1988/1972)

1. Product-oriented
2. Function-oriented
3. Process-oriented
4. Chelliah & Reuse
5. Toury
6. Applied
7. Translator training
8. Translation aids
9. Translation criticism

۲- ۳. وەرگێڕان و جۆرەکانی

لە وەرگێڕاندا، دەقی سەرەکی کە بە «دەقی سەرچاوە»[1] ناو نراوە، جێگەی خۆی دەدات بە دەقێکی دیکە کە زمانێکی جیاوازی هەیە و بە «دەقی مەبەست»[2] یان «دەقی ئامانج» ناو نراوە (هاوس[3]، ۲۰۱۸ :۹)، بەڵام پێناسەیەکی وەها تا ڕادەیەکی زۆر ساکار و سەرەتاییە، چونکە بۆئەوەی بمانەوێ وەرگێڕان پێناسە بکەین، دەبێ وەرگێڕان وەک «ڕەوتێک[4]» سەیر بکرێت، واتە ڕەوتێکی گواستنەوەیی لە زمانێکەوە بۆ زمانێکی تر کە بابەتێکی هاوشێوە لە چوارچێوەی وشە جۆراوجۆرەکاندا باس بکات. ئەم جۆرە پێناسەیە، هەر چەشنە نووسینەوە و داڕشتنەوەیەک لە ڕووی زمانێکی تردە وەک «وەرگێڕان» ناوی لێ دەبات (بۆزبائر[5]، ۲۰۱۱ :۷). دەکرێت بڵێین وەرگێڕان ڕێژەیەکی بەربڵاو لەخۆ دەگرێت کە لە خشتەی (۱) هەرکام لەم چەشنە وەرگێڕانانە پێناسە کراوە:

خشتەی (۱) جۆرەکانی وەرگێڕان وەرگیراو لە (فەرەحزاد، ۱۳۹٤)

	جۆری وەرگێڕان	پێناسە
۱	وەرگێڕانی ڕەها[6]	فۆرم و ناوەرۆکی دەقی زمانی سەرچاوە ڕێک لە دەقی زمانی مەبەستەدا دەپارێزرێت.
۲	وەرگێڕانی کورتە[7] (پوختە)	کورتە یان پوختەیەک لە دەقی سەرچاوەکە وەردەگێڕدرێت
۳	وەرگێڕانی شیاو[8] (پەژرێنی)	گرینگی بە نۆرمەکان و کەلتووری زمانی مەبەست دەدرێت.
٤	وەرگێڕانی بەس[9] (پوخت)	گرینگی بە نۆرمەکان و کەلتووری زمانی سەرچاوە دەدرێت.
٥	وەرگێڕانی شیکردنەوەیی[10]	وەرگێڕانێکی ڕوونکردنەوەییە کە بەپێی ڕێکردێکی شیکارانە جۆرەکانی وەرگێڕانی ئازاد و وەرگێڕانی وشە بە وشە لە خۆ دەگرێت.
٦	وەرگێڕانی هەڵگەڕاو[11]	وەرگێڕانی وشە بە وشەی دەقی زمانی مەبەست یان بەشێک لە دەقی زمانی مەبەستە. مەبەست لەم جۆرە وەرگێڕانە زیاتر وەسفکردنی دەقی سەرچاوە یان ڕەوتێکی وەرگێڕانە بۆ ئەو بەردەنگانەی کە لەگەڵ زمانی مەبەستدا بێگانەن.
۷	وەرگێڕانی بێسەروا[12]	وەرگێڕ هەوڵ دەدات باشترین و گونجاوترین هاوتا بۆ وشەکانی شیعری زمانی سەرچاوە لە زمانی مەبەستدا بدۆزێتەوە و لە ئاکامدا شیعرێک بە شێوەی ئازاد یان نوێ دەخولقێت کە وەرگێڕانە

1. Source text
2. Source text
3. House
4. Process
5. Boase-Beier
6. Absolute translation
7. Abstract translation
8. Acceptable translation
9. Adequate translation
10. Analytic translation
11. Back-translation
12. Blank verse translation

		واتاییەکەی بێهەڵە بێت.
٨	وەرگێڕانی ڕاگەیێنەیی[1] (گەیاندن)	مەبەست لەم وەرگێڕانە گەیاندنی زانیارییە و پەیوەندیگرتنە لەگەڵ بەردەنگ. ئەم وەرگێڕانە هەوڵ دەدات واتای بەستێنی دەقی سەرچاوە بە شێوەیەکی ورد و دروست بە زمانی مەبەست دەربېرێت کە خوێنەر لە ناوەرۆک و زمانەکەی بە ئاسانی تێبگات. ئەم جۆرە وەرگێڕانە سادە و ڕوونە و بە زمانێکی ڕەوان و پاراو نووسراوە کە لێکگەیشتنی لەگەڵ خوێنەردا هەیە.
٩	وەرگێڕانی شاراوە[2]	ئەم وەرگێڕانە لەسەر گۆڕانکارییەکان جێبەجێ دەکرێت کە شوێنپێی دەقی سەرچاوە لە وەرگێڕانەکەدا ون دەبێت و پێگەکەی لە کەلتووری دەقی مەبەستدا داگیر دەکرێت. بەگشتی، ئەم وەرگێڕانە بە شێوەیەک دەخرێتە ڕوو کە خوێنەر هەست نەکات دەقەکە جۆرێک وەرگێڕانە و ئەرکی وەرگێڕ شاردنەوەی دەقی سەرچاوەکەیە، هەروەها وەرگێڕی دەقەکە، نادیارە و لە پشت دەقەکەوە خۆی حەشار داوە.
١٠	وەرگێڕانی کەلتووری[3]	پەیامی دەقی سەرچاوە لەگەڵ کەلتووری دەقی مەبەستدا ڕێکدەخات. وەها وەرگێڕانێک زۆرجار زیادکردنەوە و کەبوونەوەی لەگەڵدایە و وەرگێڕانێکی وەفادار و بەئەمەگ نییە.
١١	وەرگێڕانی هێڵکارانە[4]	گواستنەوەی ناوەرۆکی دەقی سەرچاوە بۆ دەقی مەبەست، لە ڕێگەی هێڵکارییەوە جێبەجێ دەبێت نەک لە ڕێگەی خودی دەقەکەوە. ئەم جۆرە وەرگێڕانە لە بەستێنە پیشەییەکاندا بەکاردەهێنرێت.
١٢	وەرگێڕانی ڕاستەوخۆ[5]	وەرگێڕانێکە کە بە واتای ڕاست و ڕاشکاوی دەقە سەرەکییەکە نزیکە. ئەم جۆرە وەرگێڕانە زیاتر لێکدانەوەییە، بەڵام لە باری واتای سەرەکییەوە، دەقی مەبەست ڕێک وەکوو دەقە سەرچاوەکەیە.
١٣	وەرگێڕانی ئەتنیکتەوەر[6]	لایەنە ئەتنیکی، کەلتووری، ئەدەبی و کۆمەڵایەتییەکانی کۆمەڵگای سەرچاوە دەپارێزێت.
١٤	وەرگێڕانی ئەتنیکنووسانە[7]	زانیاریی کەلتووری لە زمانی سەرچاوە دەخاتە ڕوو و دەقی سەرچاوەکە بۆ خوێنەر ئاسان و ساکار دەکاتەوە.
١٥	وەرگێڕانی لێکدانەوەیی[8]	سەبارەت بە دەقی زمانی سەرچاوە ڕوونکردنەوەیەکی زیاتر دەخاتە ڕوو.
١٦	وەرگێڕانی ڕەوان[9]	پێکهاتەی زاراوەیی، فرەواتایی، زاراوە کۆن و پسپۆرییەکان و گۆڕانکاریی کێش و ئاهەنگی تێدا نییە. وەرگێڕانی ڕەوان وێنایەکی

1. Communicative translation
2. Covert translation
3. Cultural translation
4. Diagrammatic translation
5. Direct translation
6. Ethnocentric translation
7. Ethnographic translation
8. Exegetic translation
9. Fluent translation

		درۆیین یان وەهمێک ساز دەکات کە ڕێک وەکوو دەقە بێگانەکەیە و ڕەنگدانەوەی مەبەستەکان و بیروباوەڕی نووسەری دەقەکەی تێدایە. وەرگێڕانی ڕەوان دەبێتە هۆی نادیاربوونی وەرگێڕ لە ناو وەرگێڕانی بەرهەمە ئەدەبییەکاندا. وەرگێڕانی ڕەوان چاوپۆشی لە تایبەتمەندییە کەلتوورییەکانی ئەتنیکی سەرچاوە دەکات و بە خۆمالّیکردنەوە و ڕوونکردنەوەی وەرگێڕانەکە، جێێێی ئەم کردەوە تووندوتیژانەش دەشارێتەوە.
۱۷	وەرگێڕانی ئازاد [1] (سەربەخۆ)	ناوەرۆکەکە بەبێ لەبەرچاوگرتنی فۆرمەکەی لە دەقی سەرچاوەدا، دەگوازرێتەوە بۆ دەقی مەبەست. لە وەرگێڕانی ئازاددا هیچ ڕێسایەک بۆ وەرگێڕان لە زمانی سەرچاوەوە بۆ زمانی مەبەست دەستنیشان نەکراوە.
۱۸	وەرگێڕانی پڕ [2] (کامڵ)	تەواوی دەقەکە وەردەگێڕدرێتەوە، واتە هەموو پێکهاتە دەقییەکانی زمانی سەرچاوە جێگەی پێکهاتە دەقییەکانی زمانی مەبەست دەگرێتەوە.
۱۹	وەرگێڕانی وشەیی [3]	وەرگێڕ هەوڵ دەدات فۆرم و ناوەرۆکی دەقە سەرەکییەکە بە شێوەیەکی وشەیی و وتادار وەربگێڕێتەوە. ئەم جۆرە وەرگێڕانە زیاتر لە بەشی فێرکاریدا بەکاردەبرێت. وەها وەرگێڕانێک پێویستی بە تێبینی و پەراوێزنووسی هەیە کە نیشان بدات خوێنەر بە تەواوی لە دەقە سەرەکییەکە تێبگات.
۲۰	وەرگێڕانی ڕێزمانی [4]	توخمە ڕێزمانییەکانی دەقی مەبەست بەبێ هیچ گۆڕانکارییەک جێگەی پێکهێنە ڕێزمانییە هاوتاکانی دەقی سەرچاوە دەگرێتەوە.
۲۱	وەرگێڕانی ئیدیۆمەتیک [5]	وەرگێڕانێکە کە هەمان واتای زمانی سەرچاوە دەگەیەنێت، بەڵام لە چوارچێوەی زمانی سروشتیی وەرگێڕدا دەخرێتە ڕوو، واتە فۆرمی دەقەکە دەگۆڕدرێت و واتاکەی دەپارێزرێت. ئەم جۆرە وەرگێڕانە سەرەڕای گەیاندنی «پەیام»ی دەقە سەرەکییەکە، بەهۆی بەکارهێنانی ئەو زاراوە و دەستەواژانەی کە لە دەقی سەرەکیدا نین، واتاکە ئاڵۆز دەکەنەوە.
۲۲	وەرگێڕانی ئامێریانە [6]	لەم وەرگێڕانەدا ئەرکی دەقی مەبەست زاڵتر دەبێتەوە و هەندێک زانیاریی لە بواریکی تایبەت یان گشتیدا دەخرێنە ڕوو کە گرینگییەکی بەرچاو نادرێتە لایەنەکانی جوانیناسی.
۲۳	وەرگێڕانی نێوانهێڵی [7]	ئەم جۆرە وەرگێڕانە لە زماننناسیدا، وەرگێڕانێکی سەرچاوەتەوەرە و بە

1. Free Translation
2. Full translation
3. Gloss translation
4. Grammatical translation
5. Idiomatic translation
6. Instrumental translation
7. Interlinear translation

		تەواوی جەخت دەکاتە سەر زمانی سەرچاوە و هەوڵ دەدات سینتاکس (نەحو) ی زمانی سەرچاوە بخاتە ڕوو. بەگشتی، ئەم جۆرە وەرگێڕانە زیاتر لەلایەن زمانناسانەوە بەکاردەبرێت کە جیاوازییە پێکهاتەیی و سینتاکس (نەحو) ییەکانی هەردوو زمانەکە تاوتوێ دەکەن.
٢٤	وەرگێڕانی نێوانزمانی[1]	لەەم جۆرە وەرگێڕانەدا نیشانە زمانییەکان لە ڕێگەی نیشانەکانی دیکەوە لێک دەدرێنەوە؛ بۆ نموونە، وەرگێڕان لە فارسییەوە بۆ ئینگلیزی یان لە عەرەبییەوە بۆ فارسی.
٢٥	وەرگێڕانی نێواننیشانەیی[2]	لەەم جۆر وەرگێڕانەدا، نیشانە زمانییەکان لە ڕێگەی نیشانە نازمانییەکانەوە لێک دەدرێنەوە. سەرەتا وەرگێڕان لە نیشانەی زمانییەوە بۆ زمانێک وەک زمانی کەرەکان بووە، بەڵام دواتر ئەم جۆرە وەرگێڕانە بۆ وەرگێڕانی فرەمیدیایی پەرەی سەندووە؛ بۆ نموونە، دەتوانین ئاماژە بە فیلمێک بکەین کە لەسەر بنەمای ڕۆمانێک ساز کراوە.
٢٦	وەرگێڕانی دەروونزمانی[4]	لەەم جۆرە وەرگێڕانەدا، نیشانە زمانییەکان لە ڕێگەی نیشانەکانی دیکەوە لە هەمان زماندا لێک دەدرێنەوە. ئەم جۆرە وەرگێڕانە نزیکە لە وەرگێڕانی دووبارەوێژی[3] یان نووسینەوەی دەقێک بۆ بەردەنگی جیاواز لە هەمان زماندا؛ بۆ نموونە، نووسینەوەی بەرهەمێکی کلاسیک بۆ تازەلاوان، یان وەرگێڕانی مەم و زینی ئەحمەدی خانی لە کوردیی کورمانجییەوە بۆ کوردیی سۆرانی بە دەستی هەژار.
٢٧	وەرگێڕانی پێچەوانە[5]	وەرگێڕان بە زمانێکی تر جگە لە زمانی یەکەم، واتە زمانی دایکی کە جۆرێکە لە وەرگێڕانی خزمەتکارانە.
٢٨	وەرگێڕانی فەرهەنگی[6]	پێکهێنە وشەییەکانی دەقی سەرچاوە بەبێ هیچ گۆڕانکارییەکی ڕێزمانی، جێگەی پێکهێنە وشەییەکانی زمانی مەبەست دەگرنەوە.
٢٩	وەرگێڕانی دەقاودەق[7]	ئەم وەرگێڕانە هاوشێوەی وەرگێڕانی وشە بە وشەیە کە لە ڕێزمانی زمانی سەرچاوە پێڕەوی دەکات. بە وتەیەکی دیکە، لەم وەرگێڕانەدا، پێکهاتە ڕێزمانییەکانی زمانی سەرچاوە بە نزیکترین هاوتاکانی زمانی پێگە و وشەکانییەوە، بە شێوەیەکی وشە بە وشە وەردەگێڕدرێنەوە.
٣٠	وەرگێڕانی ئەدەبی[8]	وەرگێڕانی هەر جۆرە بەرهەمێکی ئەدەبی، وەک گێڕانەوەی پەخشانی

1. Interlingual translation
2. Intersemiotic translation
3. Paraphrase
4. Intralingual translation
5. Inverse translation
6. Lexical translation
7. Literal translation
8. Literary translation

		ویژەیی، دراما و شیعر کە زیاتر تایبەتمەندییە ئەدەبییەکان دەپارێزێت. وەها وەرگێڕانێک پێویستی بە داهێنان و هەندێ جار ئافراندنەوە و خولقاندنەوە هەیە و لە زۆر حاڵەتدا بە جۆرێک لە نووسەری دادەنرێت کە دەبێ وەرگێڕەکە خۆی نووسەر یان شاعیر بێت.
٣١	وەرگێڕانی کەمینەسازی[1]	وەرگێڕانێکی لەم جۆرە بۆ زمانە کەمینەکان سەرنجڕاکێشە، چونکە بە دوای داهێنانی کەلتووری و زەقکردنەوەی جیاوازییە کەلتوورییەکاندا دەگەڕێت.
٣٢	وەرگێڕانی ناهاوشان[2]	ئەم وەرگێڕانە کاتێک بەکاردەبرێت کە وەرگێڕانی ڕاستەوخۆ لە ئارادا نەبێت و توخمە پێکهاتەیی یان چەمکییەکانی زمانی سەرچاوە بەبێ گۆڕینی واتا یان تێکدانی ڕیزبەندیی ڕێزمانی و شێوازی، بگوازرێتەوە سەر زمانی مەبەست. ئەم جۆرە وەرگێڕانە کاتێک ڕوو دەدات کە وەرگێڕانی ڕاستەوخۆ واتایەکی تر دەگەیەنێت یان هیچ واتایەکی نییە یان لە ڕووی ڕێزمانییەوە ڕێکناکەوێت یان هاوتایەک دەخولقێنێت کە بە چاو دەقی سەرچاوەوە، جیاوازە.
٣٣	وەرگێڕانی ڕاشکاو[3]	ئەم وەرگێڕانە لەسەر گۆڕانکارییەکان جێبەجێ دەبێت کە شوێنپێی دەقی سەرچاوەکە لە وەرگێڕانەکەدا ون دەبێت و پێگەی دەقی سەرچاوە لە کەلتووری دەقی مەبەستدا داگیر دەکرێت. بەگشتی، ئەم وەرگێڕانە بە شێوەیەک دەخرێتە ڕوو کە خوێنەر هەست نەکات دەق جۆرێک وەرگێڕانە و ئەرکی وەرگێڕ شاردنەوەی دەقی سەرچاوەکەیە، هەروەها وەرگێڕی دەقەکە نادیارە و لە پشت دەقەکەدا خۆی حەشار داوە.
٣٤	زێدەوەرگێڕان[4]	ئەم وەرگێڕانە بۆ وەسفکردنەوەی دۆخێکە کە تێیدا دوو یەکەی وەرگێڕان تەنیا بۆ یەکەیەک بەکاردەهێنرێنن و بەهۆی قەرەبووکردنەوەی واتا لەم وەرگێڕانەدا، وردەکاریی زۆرتر بە وەرگێڕانەکە زیاد دەکرێت. بە وتەیەکی تر، لەم وەرگێڕانەدا وشەکانی دەقی سەرچاوە لە دەقی مەبەستدا زیاترن.
٣٥	وەرگێڕانی ناتەواو[5]	ئەم جۆرە وەرگێڕانە لە بەرانبەر وەرگێڕانی پڕ (کامڵ) دا دەردەکەوێت. لە وەرگێڕانێکی ناتەواودا، هەندێک بەش لە دەقی سەرچاوەدا بەبێ وەرگێڕان دەمێننەوە. ئەم پێکهاتانە لە دەقی مەبەستدا بە هەمان شێوە دەخرێنە ڕوو.
٣٦	وەرگێڕانی چالاک[6]	بە جۆرێک لە وەرگێڕان ئاماژە دەکات کە لە نێوان وەرگێڕانی واتایی

1. Minoritizing translation
2. Oblique translation
3. Overt translation
4. Over-translation
5. Partial translation
6. Proactive translation

		و وەرگێڕانی ڕاگەیێنیدا دەخرێتە ڕوو. ئەم جۆرە وەرگێڕانە لە لایەکەوە لەگەڵ زمانی مەبەستدا ڕێکدەکەوێت و ئازادانە لە بەرانبەر توخمەکانی زمان و کەلتووری مەبەستدا دەردەکەوێت. لە لایەکی دیکەشەوە ئەو گۆڕانکارییانەی کە لە وەرگێڕانی دەقی مەبەستدا دەیخولقێنێت، لە ژێر کاریگەریی نرخ و بەها تایبەتەکانی وەرگێڕدایە.
٣٧	وەرگێڕانی بنەڕەتی[1]	نە پشت بە لێکچوونە زمانییەکان دەبەستێت و نە جەخت لەسەر لێکچوونە کەلتوورییەکانی نێوان هەردوو زمانی سەرچاوە و مەبەست دەکاتەوە. لەم جۆرە وەرگێڕانەدا وەرگێڕ دەبێ واتای دەقی سەرچاوە و زمانی سەرچاوە لە بناغەوە ڕەمزشکێنی بکاتەوە.
٣٨	وەرگێڕانی سنووردار[2]	پێکهێنە دەقییەکانی زمانی سەرچاوە بە چاو پێکهێنە دەقییەکانی زمانی مەبەست ناتەواون و هەموو ئاستە پێکهاتەییەکان (وەک ئاستی دەنگی، وشەیی، ڕێزمانی) ناگرێتەوە و وەرگێڕان تەنیا ئاستێک لەو بوارانە لە خۆ دەگرێت.
٣٩	وەرگێڕانی سەروادار[3]	وەرگێڕانێکە کە سەروای دەقی سەرەکی دەگوازێتەوە بۆ زمانی مەبەست.
٤٠	وەرگێڕانی واتایی[4]	زیاتر گرینگی و بایەخ بە جوانکاریی دەقی سەرچاوە دەدات. لەم جۆرە وەرگێڕانەدا فۆرم زۆر گرینگە و نابێ هیچ گەمەیەکی زمانی یان پێکهێنی جوانکاری لە دەقی کۆتاییدا بسڕدرێتەوە.
٤١	وەرگێڕانی چەمک‌بەچەمک[5]	ئەم جۆرە وەرگێڕانە لە بەرانبەر وەرگێڕانی وشە بە وشەدایە و بە گواستنەوە و ناوەڕۆکی واتاکان زیاتر گرینگی دەدرێت.
٤٢	وەرگێڕانی پسپۆڕانە[6]	وەرگێڕانی دەقی پسپۆڕانەیە کە لە بوارە جیاوازەکانی زانستی وەکوو یاسا، ئابووری، بازرگانی و هتددا دەخرێتە ڕوو.
٤٣	وەرگێڕانی تەواو[7]	تێیدا هەموو ئاستە زمانییەکانی دەقی سەرچاوە، جێگەی ئاستە زمانییەکانی دەقی مەبەست دەگرێتەوە.
٤٤	وەرگێڕانی بێسنوور[8]	تێیدا «هاوتا سەربەخۆکان لە پلەیەکەوە بۆ پلەیەکی تر دەجوولێن» وەک چۆن وشەی «fetch» لە زمانی ئینگلیزیدا وەرگێڕدراوە بۆ «چوون و هێنان» لە کوردیدا. لەم نموونەیەدا پلەی ڕێزمانیی وشەکە بە پلەیەکی گرووپی، واتە گرێیەکی ڕێزمانی گۆڕدراوە.
٤٥	وەرگێڕانی هۆنراوە بۆ	هۆنراوە یان شیعر بە پەخشان وەردەگێڕدرێتەوە، بەڵام هاوکات ئەم جۆرە

1. Radical translation
2. Restricted translation
3. Rhymed translation
4. Semantic translation
5. Sense-for-sense translation
6. Specialist translation
7. Total translation
8. Unbounded translation

	پەخشان[1]	وەرگێڕانە، واتا و بایەخی گەیاندن و پێکهاتەی ڕێزمانیی دەقی سەرچاوە تێکدەدات.
٤٦	وەرگێڕانی ستوونی[2]	وەرگێڕانی زمانێک کە خاوەن سومعە و پێگەیەکی بەرزترە بە زمانێکی ڕەشۆکی کە خاوەن پێگەیەکی نزمترە، واتە لەم وەرگێڕانەدا زمانی سەرچاوە خاوەن نرخ و بایەخێکی زیاترە و لە ئاستی زمانی مەبەستدا، پێگەیەکی بەرزتری هەیە.
٤٧	وەرگێڕانی وشەبەوشە[3]	ڕیزبەندیی وشەکانی زمانی سەرچاوە، ڕێک وەکوو خۆی دەپارێزرێت. بەگشتی لەم وەرگێڕانەدا پێکهاتەی زمانی سەرچاوە ناگۆڕدرێت و وشەکان بەتەنیایی و بەپێی واتا ئاساییەکەیان وەردەگێڕدرێن و بەستێن لە بەر چاو ناگیردرێت و لە دەقی مەبەستدا تا ڕادەیەک گۆڕانکاری دەکرێت تاکوو لە دەقی سەرچاوە نزیک ببێتەوە.
٤٨	وەرگێڕانی ناڕاستەوخۆ[4]	سەرەتا دەقی پێگە کە دەقی سەرەکییە وەردەگێڕدرێتە سەر زمانێکی نێونجی و دواتر لەو زمانە نێونجییەوە دەگوازرێتەوە بۆ زمانی مەبەست، بەجۆرێک کە وەرگێڕانەکە ڕاستەوخۆ لە دەقی سەرەکییەکەوە ئەنجام نەدرێت. نموونە: دەقی ئینگلیزی ⟶ وەرگێڕان بۆ زمانی فارسی ⟶ پاشان وەرگێڕانی فارسی بۆ زمانی کوردی. لەم دیاردەیەدا وەرگێڕانی کوردی ڕاستەوخۆ لە دەقی پێگە کە دەقێکی سەرەکییە جێبەجێ نەکراوە و بە شێوەی ناڕاستەوخۆ ئەنجام دراوە.

هەروەها کە دەبینن دابەشکردنی جۆرەکانی وەرگێڕان لەم نموونانەی سەرەوە کە پێناسە کران، زیاتر لە ٤٨ جۆر تێدەپەڕێنێت. بەم پێیە نابێ بە تێگەیشتنێکی هەڵە وەرگێڕان وەک دیاردەیەکی ئاسایی و سەرەتایی سەیر بکرێت و تەنیا لە چەند جۆردا پێناسە بکرێت.

٤-٣. ڕێبازە ڕەخنەییەکان سەبارەت بە وەرگێڕان[5]

وەرگێڕان لە ڕوانگەی ڕەخنەییدا، دیاردەیەکی سیاسی-کۆمەڵایەتییە کە چینی کۆمەڵایەتی، دەسەڵات، هەڵاواردن، ئایدیۆلۆژیا و بەستێنی کۆمەڵایەتی دەخاتە ڕوو و هێژمۆنیی زمانە باڵادەستەکان بە سەر زمانە ژێردەستەکان دەسەپێنێت. بەگشتی، وەرگێڕان یەکێک لە گرینگترین فاکتەکانی پێناسەی کەلتووریی هەر نەتەوەیەکە. بەم پێیە، لەوانەیە وێنای کۆمەڵگای سەرچاوە لە کۆمەڵگای مەبەستدا خەوشدار بکات؛ بۆ نموونە، بەپێچەوانەی ڕوانگە سوننەتییەکانی وەرگێڕان، لە «ڕێبازە ڕەخنەییەکان سەبارەت بە وەرگێڕان»دا، جەخت لەسەر هاوتای وشەکان و هەڵبژاردنی چەمک و پێکهاتەی ڕستەکان و بەگشتی وەرگێڕانی هەڵە و ناهەڵە ناکرێتەوە؛ بەڵکوو جەخت لەسەر سیاسەتەکانی وەرگێڕان دەکرێتەوە.

1. Verse to prose translation
2. Vertical translation
3. Word- for – word translation
4. Indirect translation
5. Critical approaches to translation

سەرچاوەی ئەم تیۆرییە دەگەڕێتەوە بۆ بیرۆکەکانی لاورێنس ڤێنوتی کە وەرگێڕان وەکوو چالاکییەکی سیاسی-کەلتووریی سەیر دەکات. بە وتەیەکی تر، ڤێنوتی وەرگێڕان وەک ئەرکێکی کەلتووری-سیاسی پێناسە دەکات کە وێنەی ناسنامەی خەڵکی کۆمەڵگای سەرچاوە (وەکوو کوردی) لە کۆمەڵگای مەبەستدا (وەکوو تورکی، فارسی، عەرەبی) دەردەخات کە بۆخۆی نیشانەی ئایدیۆلۆژیی پێوە دیارە. ڤێنوتی بەپێی ڕوانگەی میشل فوکۆ[1]، بڕوای وایە کە وەرگێڕان نواندنەوەی ناسنامەیە و لە چوارچێوەی هێز و دەسەڵاتدا دەنوێندرێت؛ بۆ نموونە، زمانێکی ژێردەست کە خراوەتە پەراوێزەوە و پێگەیەکی بەهێزی نییە، وێنەی کۆمەڵگەی ئەو زمانە لە وەرگێڕان بە زمانی بێگانەدا دەتوێتەوە و خەوشدار دەبێت، واتە ئەو زمانە وەکوو زمانێکی خۆمالّی دەخاتە ڕوو و دەبێتە هۆی ئەوەی کە خوێنەر وا بیر بکاتەوە کە کۆمەڵگای بێگانە هەمان کۆمەڵگای «خودی»یە و بەم هۆیەوە، وێنەی خۆی لە فەرهەنگ و کۆمەڵگای «ئەوی‌تر»دا، واتە کۆمەڵگای بێگانەدا دەبینێتەوە. ڤێنوتی بڕوای وایە کە وەرگێڕان لە بنەڕەتدا تێکەڵ بە توندوتیژییە، چونکە بریتییە لە بنیادنانەوەی دەقی بێگانە لەسەر بایەخ و باوەڕەکانی کەلتووری سەرچاوە و ڕێساکانی زمانی سەرچاوە (ڤێنوتی، ١٩٩٨؛٩٩٩٢)؛ (٢٠٠٤). لە ڕێبازە ڕەخنەییەکانی وەرگێڕان، ئەم چەمکانەی خوارەوە دەخرێتە ڕوو:

١-٤-٣. خۆوەرگێڕان

خۆوەرگێڕان کاتێک ڕوو دەدات کە نووسەری سەرەکیی بەرهەمێک، دەیەوێت دەقەکەی خۆی وەربگێڕتەوە بۆ سەر زمانێکی تر. لەم ڕەوتەدا نووسەر هاوکات هەم وەک دانەر دەردەکەوێت و هەمیش وەک وەرگێڕ لەگەڵ دەقەکەی خۆیدا مامەڵە دەکات (کاستروّ و ماینر،٢٠١٧).

٢-٤-٣ وەرگێڕان وەک خۆکۆڵۆنیالیزەکردن

لە کۆڵۆنیالیزمی ڕابردوودا، زلهێزێکی بێگانە بەسەر نەتەوە و کەلتووریکی تردا زاڵ دەبێت و بە چاوێکی نزمەوە سەیری ئەو نەتەوە دەکات، بەڵام لە خۆکۆڵۆنیالیزەکردندا، ئەم نزمڕوانین و بەچاوی سووک ڕوانینە لە نێو خودی ئەو نەتەوەدا ڕوو دەدات؛ بۆ نموونە، وەرگێڕ یان نووسەر زمانی خۆی وەک زمانێکی نزم سەیر دەکات و بڕیار دەدات بەرهەمەکانی بە زمانێکی دیکە وەربگێڕێت یان بە زمانێکی تر بینووسێت، واتە بە دەستی خۆی زمانەکەی خۆی دەسڕێتەوە.

٣-٤-٣. وەرگێڕان وەک چالاکوانی

وەرگێڕان تەنیا ئامرازێک بۆ گواستنەوەی واتا لە زمانێکەوە بۆ زمانێکی‌تر نییە بەڵکوو وەک ئامرازێک بۆ گۆڕانکاریی کۆمەڵایەتی، سیاسی یان کەلتووری سەیر دەکرێ؛ بۆ نموونە، وەرگێڕێک دەقێک سەبارەت بە مافی ژنان لە وڵاتێکی دیاریکراودا وەردەگێڕێت کە ئەم دەقە باس لەو کێشە و هەڵاواردنانە دەکات کە ژنان ڕووبەڕووی دەبنەوە، لێرەدا وەرگێڕ وەک چالاکوانێکی سیاسی ئەم دەقەی هەڵبژاردووە، چونکە دەیەوێت دەنگی ژنان بەهێزتر بکات و لە گۆڕینی دۆخەکەدا وەک ئامرازێک بەکاری بهێنێت (تیمۆژکۆ و گێنتزلێر، ٢٠٠٢).

٤-٤-٣. وەرگیڕان وەک گێڕانەوە

وەرگێڕانەکان تەنیا ڕەنگدانەوەی دەقێکی زمانی نین، بەڵکوو بەرهەمهێنانەوەی ئەو گێڕانەوەیانەن کە هێز و دەسەڵات لە پێکهاتە کۆمەڵایەتییەکاندا دابەش دەکەنەوە. لەم ڕوانگەدا، وەرگێڕانەکان دەتوانن گێڕانەوەی زمانی بالّادەست لاواز یان بەهێز بکەنەوە و بەم شێوەیەش وەک ئامرازێک بۆ چالاکیی کۆمەڵایەتی سەیر بکرێن؛ بۆ نموونە، وەرگێڕانی گێڕانەوەی فەلەستینی بۆ زمانی جیاواز هەوڵ دەدات دەنگی گروپە پەراوێزخراوەکان لە جیهاندا بەرز بکاتەوە و گێڕانەوەی فەرمیی و بالّادەست بگۆڕێت.(بەیکەر[2]، ٢٠٠٦: ١٢).

1. Michel Foucault
2. Baker

۳-۴-۵. زمانی کەمتر وەرگێڕدراو

مەبەست لە زمانە کەمتر وەرگێڕدراوەکان ئەو زمانانە نین کە ڕێژەی ئاخێوەریان کەمترە، بەڵکوو ئەو زمانانەن کە کەمتر وەک سەرچاوەی وەرگێڕان لە ئاڵوگۆڕی نێونەتەوەیی دەقەکاندا بەکاردەهێنرێن. ئەم دۆخە دەبێتە هۆی هەڵاواردنی زمانی، واتە ئاخێوەرانی ئەو زمانانە ناچار دەبن وەرگێڕان بۆ زمانە باڵادەستەکان بکەن، لە کاتێکدا دەقەکان بە زمانی خۆیان کەمتر ئەگەری وەرگێڕانیان هەیە. ئەم نابەرابەریی و ناهاوسەنگییە گوشاری کەلتووری، کۆمەڵایەتی و ئابووریییەکان دەخاتە سەر کۆمەڵگە ئەو جۆرە زمانانەوە و دەتوانێت ببێتە هۆی پەراوێزخستن و لاوازبوونی شوناسی کەلتووریییان.

برانچادێل[1] (۲۰۰۵: ۱۳۵-۱۲۵) باس لە چەمکی "زمانی وەرگێڕانی داسەپاو و زۆرەملی[2]" دەکات، کە تێیدا ئاخێورانی زمانێک ناچارن بەردەوام خۆیان وەربگێڕن بۆ زمانەکانی دیکە، بەبێ ئەوەی لە بەرانبەردا دەقەکانی خۆیان وەربگێڕدرێتە سەر زمانەکانی دیکە؛ بۆ نموونە، زمانێک وەک کوردی لە پەیوەندییە نێونەتەوییەکاندا ناچارە خۆی وەربگێڕێت بۆ زمانێکی وەک ئینگلیزی بۆ ئەوەی ببینرێت و ببیسترێت، بەڵام بە پێچەوانەوە ناوەڕۆک و زانستی جیهانی وەرناگێڕدرێتە سەر کوردی.

۳-۴-۶. سیستەمی جیهانیی وەرگێڕان

وەرگێڕان لە سیستەمی جیهانیدا دابەشبوونێکی نایەکسان و نابەرابەر دەخاتە ڕوو؛ بۆ نموونە، زمانە «ناوەندییەکان» وەک ئینگلیزی، فەرەنسی و ئەڵمانی زیاتر ئەگەری وەرگێڕانیان بۆ زمانەکانی دیکە هەیە، لە کاتێکدا زمانە «پەراوێزییەکان» وەک کوردی ئەگەری وەرگێڕانیان بۆ سەر ئەم زمانانە کەمترە (هایلبۆرن و ساپیرۆ،۲۰۰۷: ۹۵).

لە زماننناسیشدا ئەم نابەرابەریی و نایەکسانییە دەبینرێت. ئەگەر سەیری «هەرەمی سیستەمی جیهانی زمانیی سوان»[3] بکەین، دەبینین کە لەم هەرەمەدا «زمانی پەراوێزخراو»[4]، «زمانی ناوەندی»[5]، واتە زمانی دەوڵەتێک، «زمانی سەروو-ناوەندی»[6]، واتە زمانی نێودەوڵەتی دەخرێنە ڕوو، لێرەدا زمانە پەراوێزییەکان دەبێ فێری زمانی ناوەندی بن، زمانی ناوەندیش دەبێ فێری زمانی سەروو-ناوەندی وەک ئینگلیزی بن کە لە لووتکەی هەرەمەکەدایە. ئەم سیستەمە هەرەمییە، زمانەکان لە باری بایەخەوە پلەبەندی دەکات و پێگەیان دەداتێ. زمانێک، وەک زمانە پەراوێزییەکان کە لە فێرکاریی و پەروەردەدا جێگەیان نابێتەوە، پێگە و بایەخی خۆیان لە دەست دەدەن و ئەو زمانانەی کە لە لووتکەی هەرەمەکەدان، خاوەنی پێگەیەکی کۆمەڵایەتیی سەرتر و بەرزترن (محەممەدی،۲۰۲۳ :۱۷۸).

۳-۴-۷. خەساری وەرگێڕانی دەروونزمانی

لەم جۆرە وەرگێڕانەدا، نیشانە زمانییەکان لە ڕێگەی نیشانەکانی دیکەوە لە هەمان زماندا وەردەگێڕدرێت. ئەم جۆرە وەرگێڕانە نزیکە لە وەرگێڕانی «دووبارەوێژی[7]» یان نووسینەوەی دەقێک بۆ بەردەنگی جیاواز لە هەمان زماندا. ئەم جۆرە وەرگێڕانە ئەم خەسارەنەی خوارەوە لەخۆ دەگرێت:

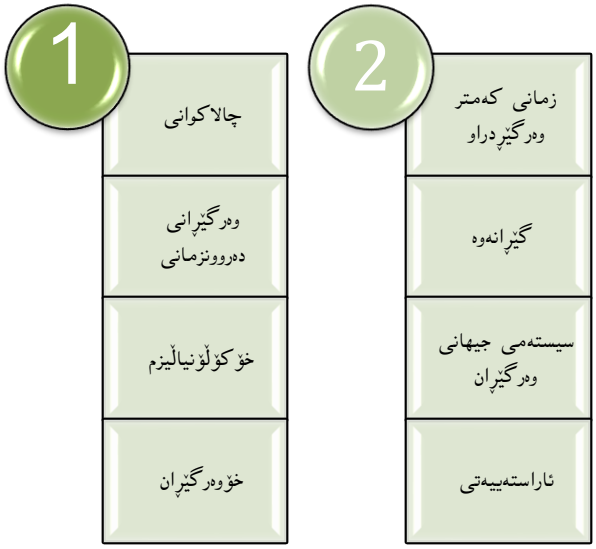
- دەبێتە هوی لاوازکردن یان سڕینەوەی ناوی نووسەر و شێوازی نووسین و بیرۆکەی ڕەسەنی نووسەر.
- ڕۆخاندن و شێواندنی خەزێنە کەلتووریییەکانی نەتەوەیەک کە دەتوانن لە ڕێگەی دەقە ڕەسەنەکانەوە خۆیان لە ئاستی جیهانیدا دەربخەن.
- سادەکردنەوەی دەقە کۆنەکە بە شێوەیەک کە خوێنەر ناچار نەکات دەقی ڕەسەن بخوێنێتەوە و بەرەو تەمەڵیی زمانی هانی دەدات.

1. Branchadell
2. Mandatory translation language
3. De swaan’s global-language-system pyramid
4. Peripheral language
5. Central language
6. Hyper-central language
7. Paraphrase

- سەپاندنی زاڕێک بەسەر ئاخێوەرانی ئەو زمانەدا کە دەبێتە هۆی تواندنەوەی زارەکانی دیکە (پیلییڕ،٢٠٢١) و (پیلییڕ و ئەلباختن، ٢٠٢٤).

٨-٤-٣. ئاراستەییەتی[1]

ئاراستەییەتی لە وەرگێڕاندا بە ئاراستەی وەرگێڕان لە نێوان دوو زماندا ئاماژە دەکات، واتە وەرگێڕانەکە لە کام زمانەوە بۆ کام زمان ئەنجام دەدرێت. بە وتەیەکی دیکە، وەرگێڕ لە زمانی دووەمەوە بۆ زمانی یەکەمی خۆی (زمانی ١ ⟵ زمانی ٢) دەقەکان وەردەگێڕێت یان لە زمانی یەکەمەوە بۆ زمانی دووەم (زمانی ٢ ⟵ زمانی ١) وەرگێڕان دەکات (پالومبۆ[2]، ٢٠٠٩: ٣٨).

وێنەی (٢). چەمکەکانی ڕێبازە ڕەخنەییەکان لە وەرگێڕاندا

٥-٣. بەدامەزراوەییکردنی وەرگێڕان وەک لقێکی ئاکادمێک

بەدامەزراوەییکردنی توێژینەوەکانی وەرگێڕان، بەو مانایەیە کە بواڕێکی خوێندن تەنیا بە نووسینی وتار و ئەنجامدانی توێژینەوە ناناسرێتەوە؛ بەڵکوو پێویستی بە بەرنامەی ڕاهێنانی بەردەوام، ڕێکخراوە پیشەییەکان، پاڵپشتی دارایی و تۆڕە نێونەتەوەییەکان هەیە (گامبیێر[3]، ٢٠١٩). بەوتەی ژیل[4] (٢٠١٢)، وەرگێڕان و لێکدانەوەی وەرگێڕان سااڵنێکی زۆرە وەک پیشەیەک سەیر دەکرێت، بەڵام توێژینەوەکانی وەرگێڕان وەک لقێکی ئەکادیمی هێشتا تازەپێگرتووە و بە تەواوی وەک لقێکی سەربەخۆ نەناسراوە. بەدامەزراوەییکردنی بواڕێکی سەربەخۆ لە وەرگێڕاندا نەک تەنیا بۆ پێشخستنی توێژینەوە و باشترکردنی وەک پیشەیەک یارمەتیدەرە؛ بەڵکوو وەکوو بواڕێکی زانستی ڕەواییدانی پێ دەبەخشێت و دەبێتە هۆی ئەوەی ورده وردە زانیارییەکانی کۆبکاتەوە و کۆمەڵگەیەکی زانستی یەکگرتوو پێکبهێنێت. ئەزموونی توێژینەوەکانی وەرگێڕان ئەوە دەردەخات کە بوونی توێژینەوەی بەردەوام، گۆڤاری پسپۆڕانە، خولی ئەکادیمیی تایبەت و تۆڕە زانستییە نێونەتەوەییەکان بۆ سەقامگیریی و بەهێزکردنی بواڕێک، زۆر پێویستە، چونکە ناسنامەیەکی سەربەخۆی پێ دەبەخشێت، بەڵام لە هەمان کاتدا وەک زانستێکی نێوانبواری دەیناسێنێت.

لە کۆتاییدا پێویستە بزانین کە لقێکی ئەکادیمی تەنیا بابەتێکی وانەیی نییە. هەر لقێک دەبێت بابەتێکی تایبەتی توێژینەوەی خۆی هەبێت، زانیاری پسپۆڕانە، تیۆرییەکان و چەمکە، زاراوەی تایبەت و میتۆدی توێژینەوەی خۆی هەبێت، هەروەها دەبێت گرووپێکی پسپۆڕ و ئەکادیمی زانکۆ و بەرنامەی خوێندنی سەربەخۆ لەخۆ بگرێت. تەنیا ئەو کاتە دەتوانێت

1. directionality
2. Palumbo
3. Gambier
4. Gile

لقێکی زانستی بۆ نەوەکانی دواهاتوودا گەشە بکات و پەرە بە نەریتی زانستی خۆی بدات. زۆرێک لە بواره نوێیەکان سەرەتا لە شێوەی "تاوتوێکردن و توێژینەوە"دا سەر هەڵدەدەن و وردە وردە لە ڕێگەی تیۆریدارێژی و پەرەپێدانی میتۆدەکانەوە دەبنە لقێکی زانستی سەربەخۆ (کریشنان[1] ،۲۰۰۹).

٤. میتۆدناسیی توێژینەوە

میتۆدی توێژینەوەی بەردەست وەسفیی-شیکارییە و داتاکانی بە شێوەی کتێبخانەیی و بەپێی نموونەوەرگرتنی ئامانجدار لە ڕێکەوتی ۱۹۹۷ تا ۲۰۲٦ کۆکراونەتەوە. قۆناغێک کە وەرگێڕانی ئەدەبی کوردی لە ئێراندا بە شێوەیەکی بەردەوام و دامەزراوەیی دەستی بە گەشەکردن کرد. ئەگەرچی نموونەی وەرگێڕانەکانی پێشووتر وەک وەرگێڕانی جەلال مەلەکشا بۆ شیعری لەتیف هەڵمەت بە ناوی «آنگاه» کە لە گۆڤاری جومعەی شەملۆدا لە ساڵی ۱۹۷۹ بڵاوکرایەوە و وەرگێڕانی ئەحمەد قازی و محەمەد قازی بۆ ڕۆمانی *ژانی گەلی* لە نووسینی ئیبراهیم ئەحمەد لە هەمان ساڵدا بڵاو کرایەوە، بەڵام ئەم نموونانە هێشتا نەچوونەتە ناو سووڕی دامەزراوەیی وەرگێڕانی کوردییەوە؛ بۆیە ماوەی سەرەکی خوێندن لەگەڵ سەرهەڵدانی بزووتنەوەی چاکسازیخوازی لە ئێران، واتە ساڵی ۱۹۹۷ بەدواوە دادەنرێت.

توێژینەوەکە لەسەر چوارچێوەی توێژینەوەی وەرگێڕانی وەسفی جێبەجێ دەبێت کە ڕێبازێکی ئەرکتەوەری هەیە و لە توێژینەوەی وەرگێڕاندا بەپێی «پلانی توێژینەوەی وەرگێڕانی هۆمز (۱۹۷۲/۱۹۸۸)» دەستنیشان دەکرێت، بەڵام چوارچێوەی هۆمز تەنیا پۆلێنکردن و دەستنیشانکردنی پێگەی توێژینەوەکە لەئەستۆ دەگرێت و چوارچێوەی تیۆریکی لە توێژینەوەکەدا بە شێوەیەکی سەرەکی ڕێبازێکی «ڕەخنەیی-کۆمەڵناسانە» هەیە کە لە توێژینەوەی وەرگێڕانی ڕەخنەیی کەڵک وەردەگرێت. لەم چوارچێوەیەدا وەرگێڕانەکان وەک کردەییەکی کەلتووری و سیاسی شی دەکرێنەوە کە لە چوارچێوەی پەیوەندییەکانی دەسەڵات لە کۆمەڵگەی ئامانجدا پێکدێن.

جگە لە بنەما وەسفییە ئەرکتەوەرەکان، داتاکان بەپێی «سیستەمی جیهانیی وەرگێڕان»؛ «ڕوانگەی وەرگێڕانی کەمینە و کارایەتیی وەرگێڕان»، هەروەها ئەو بابەتانەی کە بە «ڕەوشت و سیاسەتی وەرگێڕان و وەرگێڕانەوە» پەیوەندییان هەیە، شیکاری بۆ داتاکان دەکات، لێرەدا مەبەست لە شیکردنەوەی یان وەک دەڵێن «خەسارناسی»، ئە بابەتانە نییە کە باس لە وەرگێڕانی تاکەکەسی یان هەڵسەنگاندنیی چۆنییەتیی وەرگێڕانەکانی زمانی کوردی دەکات.

۵. دەستکەوتەکان و باسکردن

لە بەشەدا هەر یەک لەم بوارانەی خوارەوە دەخرێتە ڕوو:

۵-۱. خۆوەرگێڕان لە زمانی کوردیدا

حەیدەرنیا (۲۰۲٤) خۆوەرگێڕان وەک ڕەوتێک پێناسە دەکات کە تێیدا نووسەران دەیانەوێت واتا مەبەستدارەکان و باری سۆزدارانەی واتاکانیان لە وەرگێڕاندا بە شێوەیەکی باشتر و بەربڵاو بخەنە بەردەستی خوێنەران، لێرەدا خۆوەرگێڕانێکی سەرکەوتوو پێویستی بە شارەزاییەکی تەواو هەیە کە لە هەردوو زمانی سەرچاوە و مەبەستدا جێبەجێ بکرێت، بەڵام زۆربەی نووسەرانی کورد لەم شارەزاییە بێبەشن و ئەمەش هۆکارەکەی دەگڕێتەوە بۆ سنووردابوونی پێکهاتەکان و سیستەمی پەروەردەیی؛ بۆ نموونە، وەرگێڕانی ئەدەبی کوردی لە ئێراندا لە بەراورد لەگەڵ ئەدەبیاتی کوردی ناوچەکانی دیکەدا دۆخێکی باشی نییە، واتە لە بواری ڕێکخراوەییەوە کەمتر پاڵپشتی لێ دەکرێت و لە گۆڕەپانی نێونەتەوەییدا ئەوەندە بەرچاو نییە، بۆیە خۆوەرگێڕان پرسێکە کە هەم گرینگ و پێویستە و هەم ئەرکێکی قورس کە ڕووبەڕوویی ڕەخنە دەبێتەوە.

1. Krishnan

۲-۵. وەرگێڕان وەک خۆکۆڵۆنیالیزەکردن لە زمانی کوردیدا

دەکرێت چەمکی «خۆکۆڵۆنیالیزەکردن» بە دۆخی وەرگێڕانی زمانی کوردی بۆ زمانی فارسی ببەسترێتەوە، لێرەدا زمانی فارسی وەک زمانێکی فەرمی و بااڵدەست سەیر دەکرێت کە خاوەن سەرمایەی هێماییین[1] و پێگەی کۆمەاڵیەتی و سیاسییە و لە ڕێکخراوە فەرمییەکان وەک ئاکادمیا و سیستەمی فێرکاریی و هتد زیاتر کەڵک وەردەگرێت لە کاتێکدا زمانی کوردی دەستڕاگەیشتنێکی کەمتری بەو بوارانەوە هەیە. ئەم نابەرابەرییە لەوانەیە پرستیژی ئەم زمانە الواز بکات و ڕەنگە بەشێک لە نووسەران یان وەرگێڕانی کورد، زمانی فارسی وەک زمانێکی بااڵدەست و خاوەن پرستیژ سەیر بکەن؛ بۆ نموونە، کاتێک نووسەری کورد بڕیار دەدات بەرهەمەکەی لەسەرەتادا بە زمانی فارسی بنووسێت یان نووسینە کوردییەکەی وەربگێڕێتە سەر زمانی فارسی بۆ ئەوەی خوێنەری زیاتری ببێت و ڕەواییدان بەکارەکەی ببەخشێت، ئەم هەڵبژاردنە دیاردەیەکی بێالیەن نییە، بەڵکوو لە چوارچێوەی پەیوەندییەکانی دەسەاڵتدا ڕوو دەدات. ئەگەر وەها دیاردەیەک بەهۆی ئەو تێڕوانینە بێت کە کوردی وەک زمانێکی نزم و بێپرستیژی سەیر بکات، دەکرێت بڵێین کە ئەوە جۆرێک لە خۆکۆڵۆنیالیزەکردنە،کەوایە وەرگێڕان بۆ زمانی فارسی تەنیا کردەوەیەکی زمانی نییە، بەڵکوو بە پلەبەندیی کەلتووریی و سەرمایەی هێماییینی ئاخێوەراندا گرێ دراوە. بە وتەی محەممەدی (۲۰۲۵) کاتێک نایەکسانی و نابەرابەریی هێز لە نێوان ئاخێوەرانی زمانە بااڵدەستەکان و زمانە ژێردەستەکان هەیە، بایەخی زمانە ژێردەستەکان دادەبەزێنێت و وەکوو زمانێکی نزم و کەمینە سەیر دەکرێن.

یەکێک لە لێکەوتەکانی خۆکۆڵۆنیالیزەکردن ئەوەیە کە هەندێک پێیان وایە زمانی کوردی توانای پێویستی بۆ وەرگێڕانی دەقی زانستی وەک بواری فەلسەفی، پزیشکی و هتد نییە. ئەگەر بە تێڕوانینێکی زانستییەوە سەیری زمانەکان بکەین بۆمان دەردەکەوێ کە هەموو زمانەکان دەفرایەتی یەکسانیان هەیە؛ بۆ نموونە،زمانەکان بۆ وەرگێڕان لە ڕەوتی وشەڕۆناندا، جار وا هەیە لە «لێکدان»[2] و «داڕشتن»[3] کەڵک وەردەگرن یان لە ڕەوتە ناسەرەکییەکانی دیکەی وشەسازی وەک «وشەی نوێ»[4]، «داهێنان»[5]، «وشەوەرگرتن»[6]، «سەرناو»[7]، «کورتکردنەوە»[8] و «قرتاندن»[9]، «پاشسازی»[10]، «داڕشتنەوە»[11]، «گۆڕین»[12]، «تێکەڵکردن»[13] کەڵک وەردەگرن. بە وتەیەکی دیکە، هەندێ جار لە لێکدان و جاروبار لە داڕشتن و هەندێ جاریش لە ڕەوتەکانی دیکەی وشەڕۆنان کەڵک وەردەگرن، کەوایە باس وبابەتی لەم چەشنە کە فاڵن جۆرەزمان لە وەرگێڕاندا نەزۆک و هەژارە و فاڵن جۆرەزمان دەوڵەمەندە، دەگەڕێتەوە سەر نەزانین یان کورتبینی بەرانبەر بە زمانەکان. وەک جو ناپۆلی و شۆنفێڵد[14] (۲۰۱۰ :۱۱۸) دەڵێن: هەموو زمانەکان نرخ و بایەخێکی یەکسانیان هەیە و هەر یەکە لە جێگای خۆیاندا سیستەماتیکن و بنەمایەکی گشتگیری تایبەت ڕەچاو دەکەن،

کەوایە، دەکرێ بڵێین هەموو جۆرەزمانەکان خاوەنی کۆمەڵێک ئامرازن کە لە سازکردنی ڕستەکاندا هاوبەشن؛ بۆ نموونە، ڕستە پرسیارکەرەکان، ڕستە نەرێنییەکان وهتد لە هەموو زمانەکاندا دەبینرێن و هەموو زمانەکان چەمکە

1. Symbolic capital
2. compounding
3. Derivation
4. Neologism
5. Invention
6. Borrowing
7. Acronym
8. Shortening
9. Clipping
10. Backformation
11. Reanalysis
12. Conversion
13. Blending
14. Jo Napoli & Schoenfeld

دەرهەستەکان، پێشگریمانەکان و واتا شاراوەکانیان تێدایە (تراسک و میبلین[15]، ۲۰۰۰ :٦٠)؛ بۆیە، مەبەست لەم پێشدادوەری و کلیشە زمانییانە تەنیا پێکان و بەئامانجکردنی خودی زمان نییە بەڵکوو ئاخێوەرانی زمانەکانیش دەکرێنە ئامانج و ڕیزبەندی دەکرێن و پلەی بەرز و نزمیان پێ دەبەخشرێت. بەگشتی زمانی کوردی لە هەموو بوارەکاندا خاوەنی فەرهەنگی پسپۆڕانە و دەقی زانستی و پەروەردەییە و بیرکردنەوەیەکی وەها لە ڕووی زمانەوانییەوە هەڵەیە و جۆرێکە لە خۆکۆلۆنیالیزەکردن.

٤-٥. وەرگێڕان وەک فۆرمێک لە چالاکوانی لە زمانی کوردیدا

وەرگێڕان وەک پالنەرێک سەیر دەکرێت؛ بۆ نموونە، هەندێک لە وەرگێڕ و بڵاوکەرەوە و چاپەمەنییە سەربەخۆوەکان دەڵێن کارەکانیان تەنیا لە پێناوی پارەدا نییە؛ ئەوان ئەم دیاردەیە وەک "خزمەتگوزاری" یان "ئەرکێک" دەبینن، واتە هەست دەکەن کە کارێکی کەلتووری و ئەخلاقی دەکەن نەک تەنیا وەک چالاکیەکی بازرگانی، بەڵام جگە لەمەش ناوبانگ و پرێستیژ و ناساندن بۆ ئەوان دیاردەیەکی گرنگە. هەر وەک ئەوەی کە بۆردیۆ ناوی دەنێت سەرمایەی هێمایین، واتە ئەو شکۆیە کە ڕێگە بە مرۆڤ دەدات پێگە و ڕێزی زیاتر لە کۆمەڵگادا بەدەستبهێنێت.

بەگشتی، وەرگێڕان تەنیا گواستنەوەی دەق نییە، بۆیە بەشی "کارا و تۆڕەکانی وەرگێڕان[1]" باس لەوە دەکەن کە وەرگێڕان ئەرکێکی تاکەکەسی ساکار نییە، بەڵکوو لە چوارچێوەی تۆڕێکی وەرگێڕ و بڵاوکەرەوە و دامەزراوەکاندا جێبەجێ دەبێت، لێرەدا کاتێک بەرهەمە کوردییەکان وەرگێڕدەگێڕنەوە سەر زمانی فارسی، تەنیا بەرهەمهێنانی کتێبێک نییە؛ بەڵکوو بیرۆکە و ئایدولۆژییە هزرییەکانیش دەگوازرێنەوە؛ بۆ نموونە، کتێبی *کلیلێکی بچووک بۆ دەروازەیەکی گەورە: شۆڕشی ڕۆژاڤا*[3] بە ناونیشانی *فارسی کلید کوچک دروازەای بزرگ: انقلاب روژاوا* لە لایەن ئەکبەر گەنجی و *نووسینەکانی عەبدوڵڵا ئۆجەلانی* لە لایەن محەمەد ڕەئوف موورادی، پرسی ڕێکخستنی کۆمەڵایەتی، دیموکراسی و ناسنامە دەخەنە بەردەستی ئاخێوەرانی فارسی زمان.

دەکرێت چەمکی «وەرگێڕان وەک چالاکوانی» لە خودی ڕەوتی وەرگێڕانیشدا تاوتوێ بکرێت. نموونەیەکی ڕوونی ئەم ڕەوتە ڕۆمانی *نەفرەتی نەوبەهاران* نووسینی بەختیار عەلییە کە لە لایەن ئاراکو مەحموودی و مەریوان هەڵەبچەیی وەرگێڕدراوەتە سەر زمانی فارسی. مەریوان هەڵەبچەیی دان بەوە دادەنێت کە وەرگێڕانی یەکەم سانسۆر کراوە و لە وەرگێڕانەکەی خۆیدا سانسۆرەکەی سڕیوەتەوە، بەڵام بەراوردێکی وردی ئەو دوو وەرگێڕانە دەریدەخات کە لە ڕاستیدا پێچەوانەکەیە و ئەم قسانەی تەنیا ڕەواییدان بە دیاردەیەی «وەرگێڕانەوە[4]»ی خۆیی و ڕەزامەندی بازاڕی کتێب بووە، واتە مەریوان حەلبەچەیی سانسۆری زیاتری سەپاندووە بە سەر دەقی بەختیار عەلی و نووسەرە کوردەکانی دیکەدا؛ بۆ نموونە:

١. لاپەڕەی (١٣٣) دەقی سەرەکیی بەختیار عەلی دەڵێت: *ئەرکی لێژنەکانی سوپا ئەوە بوو چەک لە شۆڕشگێڕە کوردەکان وەربگرنەوە، ئەو شۆڕشگێڕانەی سااڵێک لەمەوبەر بە لێشاو ڕوویان لە چیاکان کردبوو.*

٢. وەرگێڕانی مەحمودی (١٤٠٤: ١٣٦): *وظیفه این هیئت های ارتش خلع سلاح شورشیان کرد بود، آن شورشیانی که یک سال پیش، سیل آسا رو به «چیا»ها کرده بودند.*

٣. وەرگێڕانی هەڵەبچەیی (١٤٠٤ : ١١٩): *وظیفه ی هیئت های سپاه این بود که اسلحه های شورشیان کرد را، که یک سال پیش فوج فوج به کوه ها رفته بودند، تحویل بگیرند.*

لە نموونەی (١)، وەرگێڕانی مەحموودی، وشەی کوردی «چیا» لە دەقی فارسیدا بە هەمان شێوە پارێزراوە و لە وەرگێڕانەکەدا بە شێوی ژێرنووس لە خوارێ لاپەڕەکەوە لەسەری تێبێنی نووسیوە؛ ڕێبازێک کە لە گوتاری بەرخۆدانی

1. Trask & Mayblin
2. Translation Agents and Networks
3. A Small Key Can Open A Large Door: The Rojava Revolution
4. Retranslation

کورددا، هێمای کەلتووری و سیاسیی وشەکە دەپارێزێت. ئەم وەرگێڕانە «نامۆکردن[4]»ی دەقە، بۆ ئەوەی بەستێنی کەلتووری و واتا تایبەتەکانی دەقەکە نەفەوتێت. لە نموونەی (۲)دا مەریوان هەڵەبجەیی وشەکەی وەرگێڕاوە بۆ «کوە» کە هێما و واتای وشە ڕەسەنەکە دادەبەزێنێت.

۵-۵. زمانی کوردی وەک زمانێکی "کەمتر وەرگێڕدراو"

لە بەستێنی زمانی کوردی - فارسیدا، زمانی کوردی وەک زمانێکی "کەمتر وەرگێڕدراو" سەیر دەکرێت، ئەمەش بەهۆی ئەوە نییە کە ئاخێوەرێکی کەمی هەیە، بەڵکوو بەهۆی ئەوەیە کە لە بەرهەمهێنانی دەقی وەرگێڕاندا، چ لە ئێران و چ لە ئاستی نێونەتەوەییدا کەمتر وەک زمانێکی سەرچاوە دێتە کایەوە. ئەم بارودۆخە جۆرێک ناوێکچوویی دێنێتە ئاراوە، واتە نووسەرانی کورد بۆ وەدەسهێنانی خوێنەر و بەردەنگێکی زیاتر ناچار بن بەرهەمەکانیان وەرگێڕنەوە سەر زمانی فارسی، بەڵام تاکوتەرا زمانی فارسی وەردەگێڕێتەوە سەر زمانی کوردی؛ وەها نابەرابەرییەکی زمانی دەتوانێ لەسەر ڕێژەی وەبەرچاوهاتنی فەرهەنگی و بەفەرمیناساندنی ئەدەبیی کوردی کاریگەرییەکی ئەوتۆ دابنێت، چونکە بەرهەمی نووسراو بە کوردی هەڵێکی کەمتری بۆ بەرهەمهێنانی سەربەخۆ هەیە؛ بۆ نموونە، شێعر و چیرۆکی نووسەرانی وەک بەختیار عەلی زۆربەیان بۆ وەدەسهێنانی خوێنەرێکی زیاتر وەردەگەڕێنەوە سەر فارسی، بەڵام پێچەوانەی کەمتر دێتە بەرچاو؛ ئەمەش ئاڵۆگۆڕی دووڵایەنەی ئەدەبی بەرتەسک دەکاتەوە و پێگەی زاڵی فارسی لە گۆڕەپانی ئەدەبیی ئێرانا بەهێزتر دەکا.

۶-۵. زمانی کوردی لە سیستەمی جیهانیی وەرگێڕاندا

لە سیستەمی وەرگێڕانی جیهانیدا، نەتەنیا گواستنەوەی دەق بە شێوەیەکی بەرابەر و یەکسان بەرهەم نایەت، بەڵکوو وەرگێڕانیش وەک ڕەوتێکی نابەرابەر و ناتەریب سەیر دەکرێت. بۆ وێنە زمانە ناوەندییەکانی وەک ئینگلیزی، فەرەنسی و ئەڵمانی زیاتر لە پێگەی زمانی «مەبەست»دا دادەنرێن، لە کاتێکدا زمانە پەراوێزخراوەکان وەک زمانی کوردی، کەمتر لە گۆڕەپانی وەرگێڕاندا دەردەکەون (هێیلبرۆن و ساپیرۆ، ۲۰۰۷).

تویژینەوەی وەرگێڕان لە نێوان ساڵانی ۱۹۹۷ تا ۲۰۲۱ ئەوە ڕاستییە دەردەخات کە لەم ماوەیەدا ۱۶۰ بەرهەم وەرگێڕدراونەتە سەر زمانی فارسی کە زۆرینەی ئەم بەرهەمانە شیعر بوون و تا ڕادەیەک وەرگێڕانی پەخشان ڕەوتێکی سەقامگیر و ڕێکوپێکتری هەبووە (میرەکی و نووشمەند،۲۰۲۱). جگە لەوەش چالاکی وەرگێڕان زیاتر لە دەستی تاقمێکی بچووک لە وەرگێڕ و نووسەر و بڵاوکەرەوە دایە کە بە ویستی خۆیان هەوڵی ناساندنی ئەدەبی کوردییان داوە. ئەم دۆخە نیشان دەدات کە بڵاوکردنەوە و تیراژی چاپی بەرهەمەکان بە زمانە پەراوێزخراوەکان تەنیا لە ڕێگەی هاوکاری و هەوڵی هاوبەشی چەند وەرگێڕ و دەزگای چاپ و بڵاوکەرەوە دەتوانرێت بڵاو بکرێنەوە و ببینرێن. لە هەمان کاتدا ئەم دۆخە ڕەنگدانەوەی ئەو نابەرابەریی و هەڵاواردنی زمانییەیە کە لە ڕووی پرێستیژی کەلتووری و پێگەی کۆمەڵایەتی و دەرفەتی بڵاوکردنەوەدا خۆی دەردخات.

۷-۵. بەکارهێنانی وەرگێڕانی ناڕاستەوخۆ لە زمانی کوردیدا

لە ئاستی «پێکهاتەی درشت[1]»دا کە باس لە هۆکارەکانی دەرەوەی زمان وەک ئایدۆلۆژیا، دەسەڵات و پێگەی کەلتووریی ، سیاسی و کۆمەڵایەتی دەکات، دەکرێت بڵێین کە گرێدراویی زمانی کوردی بە زمانی نێونجی و فەرمیی وەک زمانی لە نێوان ئەدەبی کوردی و ئەدەبی جیهانیدا وایکردووە وەرگێڕان بە زمانی کوردی بخرێتە پەراوێزەوە؛ بۆ نموونە، هەندێک وەرگێڕانی کوردی لە ڕۆمانی *مەزرای ئاژەڵان*[2] بەرهەمی جۆرج ئۆرویڵ لە بەردەستە کە لەسەر بنەمای دەقی سەرەکیی ئینگلیزی وەرنەگێڕاوەتەوە، بەڵکوو لەسەر وەرگێڕانی فارسی ئەنجام دراوە. لەم جۆرە هەلومەرجەدا دەقی کوردی لە

1. Foreignization
2. Macro-structure
3. Animal Farm

ڕاستیدا "وەرگێڕانێکە لە وەرگێڕانێکی دیکە"؛ بۆیە لە دەقی سەرەکی خۆی دوور دەکەوێتەوە و پەراوێزخستنی وەرگێڕانی زمانی کوردی لە سیستەمی ئەدەبی جیهانیدا بەهێزتر دەکاتەوە. بە وتەیەکی تر، لە ڕوانگەی جیهانی یان فرە سیستەمییەوە، ڕۆڵی نێوەنجێ زمانی فارسی کە بە شێوەیەکی دوولایەنە دەردەکەوێت پێگەی ئەدەبی کوردی لە بواری وەرگێڕانەوە دەخاتە پەراوێزەوە، واتە وەرگێڕانی کوردی لەجیاتیی ئەوەی پەیوەندییەکی ڕاستەوخۆ لەگەڵ سیستمە ئەدەبییە ناوەندییەکان (وەک کایەی ئینگلیزی زمان) دابمەزرێنێت، لە ڕووی پێکهاتەییەوە دەبێ لە پاڵێوی زمانی فارسییەوە تێپەڕ ببێت کە دەرئەنجامی ئەم ڕەوتە تەنیا نێوەنجیبوونی زمانی فارسی نییە بەڵکوو تەشەنەکردنی ئایدیۆلۆژیای تاکزمانییە کە پەیوەندی بە هێز و دەسەڵاتەوە هەیە و تەنیا ڕەواییدان بە زمانێکی وەک فارسی دەبەخشێت، بەم پێیە فارسی دەبێتە ئەو چاوێلکەیەی کە ئەدەبیاتی جیهانی لە ڕێگەی ئەم زمانەوە بە کوردی دەناسرێت.

لە ئاستی «پێکهاتەی ورد[1]» کە بە شێوەی پەتی باس لە هۆکارەکانی ناوخۆیی زمان دەکات، دەکرێت بڵێین کە زمانی فارسیی لەسەر زمانی کوردیی کاریگەرەی داناوە؛ بۆ نموونە، ئاستەکانی زمانناسیی وەک سینتاکس (ڕستەسازی)، مۆرفۆلۆژی (وشەناسی) زمانی فارسی بووەتە هۆی گواستنەوەی ئەم بەشانە بۆ وەرگێڕانی کوردی؛ بۆ نموونە، لە ڕەوتی وەرگێڕانی وشەبەوشەدا خوێندکارێک ڕستەی:

1) I will translate this text

«ئەم دەقە وەردەگێڕم»ی بەم شێوەیە وەرگێڕاوە ئەم دقە وەرگێڕان دەکەم (وەک وەرگێڕانی وشە بە وشەی فارسی: «من این متن را ترجمه می‌کنم»)

ئەم پێکهاتە ڕەنگدانەوەی ڕستەی زمانی فارسییە کە نەک هەر لە ئاستی وشەسازیدا، بەڵکوو لە ئاستی ڕستەسازیشدا وەرگێڕانی فارسییە و وەڕگێڕانی خۆمالّی زمانی کوردی پێوە دیار نییە.

ئەم جۆرە نموونانە ئەوەمان بۆ دەردەخەن کە نووسەران و وەرگێڕانی کورد لاسایی پێکهاتەی زمانی فارسی دەکەنەوە. بە تێپەڕبوونی کات، ئەم ڕەوتە دەبێتە هۆی ئەوەی پەخشانی کوردی نەک تەنیا لە ئاستی ڕستەییدا، بەڵکوو لە ڕێزبەندیی وشەیی و شێوازناسییدا لە نێو زمانی فارسیدا بتوێتەوە.

ئەم دیاردەیە لە بواری ئەدەبیاتی منداڵاندا ئاڵۆزتر و بەرچاوتر دەخرێتە ڕوو؛ بۆ نموونە، خوێنەری منداڵان بە گشتی دەستیان بە دەقی سەرەکی ناگات، بۆیە بۆ ئاشنابوون لەگەڵ ئەدەبیاتی جیهانیدا بە تەواوی پشت بە دەقە وەرگێڕدراوەکان دەبەستن. وەرگێڕان لەم چوارچێوەیەدا دەبێتە شوێنێکی گرنگ بۆ پێکهێنانی ئایدیۆلۆژی. لە ئێراندا زۆربەی لە کتێب و بەرهەمەکانی بواری منداڵان دەبێ لە پاڵێوی وەزارەتی فەرهەنگ و ئیرشاددا تێپەڕن و لە ئەنجامدا زۆرجار وەرگێڕانی فارسی بەر لە بڵاوکردنەوە دەخرێنە ژێر چاودێری و سانسۆر و بەپێی بنەماکانی ئاکارپەسەندانەو و ئایدۆلۆژیاکانی دەسەڵات خۆمالّی دەکرێنەوە.

کاتێک وەرگێڕە کوردەکان پشت بە ئەو دەقە وەرگێڕدراوانەی فارسی دەبەستن کە لە پێشدا پاڵێو و سانسۆر کراون، لە ڕاستیدا دەقی سەرەکیی وەرناگێڕن، بەڵکوو دەقێکی نێوەنجی و لەوانەیە سانسۆرکراو بەرهەم بهێننەوە. لە ئەنجامدا ڕەنگە وەرگێڕانە کورددییەکە نەک هەر دەستێوەردان و گۆڕانکاریی بەشەردا هاتبێت، بەڵکوو چەواشەکاریی و لاگیریە ئایدیۆلۆژییەکانیش کە لە دەقی فارسیدا هاتووە، لەخۆ بگرێت؛ بۆ نموونە، وەرگێڕانی کوردی ڕۆمانی فەرەنسیی *شازادە بچکۆلەکە*[2] نیشان دەدات کە وەرگێڕانی کوردییەکەی لە ژێر کاریگەری دەقی وەرگێڕدراوی فارسی بووە کە پێداچوونەوەی بۆ کراوە. بە وتەیەکی دیکە، ئەو گۆڕانکاریانەی کە پێشتر لە وەرگێڕانی فارسیدا کراوە، کاریگەرییان لەسەر دەقی کوردیکەیش هەبووە، واتە ئەم دۆخە دژبەرییەکی گرینگ لە وەرگێڕانە ناڕاستەوخۆدا ساز دەکات و ئەدەبیاتە بەکەمینەکراوەکان دەخاتە پەراوێزەوە. لە لایەکەوە پشتبەستن بە فارسی وەکوو زمانێکی نێونجی دەبێتە هۆی ئەوەی زارە

1. Micro-structure
2. La Petite Princesse

کوردییەکان لە سیستەمی جیهانیی وەرگێڕاندا لە ئاستێکی نزم و لە دەقی سەرەکی زیاتر دوور ببنەوە. لە لایەکی ترەوە هەر ئەم وەرگێڕانە فارسییانە ڕێگایەک بۆ بەرهەمهێنانی دەق لە زارە کەمدەرکەوتووەکان خۆش دەکات و دەیێتە هۆی گەشەکردنییان.

سەرەڕای ئەمەش، ئەم ڕۆڵە دەرەنجامی زمانی و ئایدۆلۆژیکیی لەخۆ دەگرێت. وەرگێڕانە فارسییەکان بەتایبەت لە بواری ئەدەبیاتی منداڵان، پێش ئەوەی مافی بڵاوکردنەوەیان پێ بدرێت، پێویستە بەربەست و سانسۆرەکان تێپەڕێنن، کەوایە دەقە کوردییەکان کە لەسەر ئەو بنەمایانە پێک دێن، لە ڕاستیدا هەر بە دەقە نێونجییەکانەوە دەبەسترێنەوە و وەک ئەو دەقانە دەنوێندرێن. جگە لەمەش دووپاتکردنەوەی ئەم شێوازە وەرگێڕانە کە وشەبەوشە و لاساییکردن و نموونەوەرگرتن لە زمانی فارسییە، وردە وردە لەسەر شێوازی نووسینی کوردی، کاریگەریی خۆی دادەنێت.

لە ئاکامدا، بەرهەمهێنانی پەخشان لە زارە کوردییەکاندا تەنیا وەک دەقێکی ئەدەبیی سەیر ناکرێت، بەڵکوو لە ژێر کاریگەریی کۆمەڵێک خۆتێوەردانی زمانی و ئایدیۆلۆژیکی بەرهەم دەهێنێت. دۆخێک کە پرسیاری گرینگ سەبارەت بە ڕەسەنایەتیی دەق، ئەرک و پێگەی وەرگێڕ و سنوورەکانی پێکهاتەیی بەرهەمهێنانی دەقی ئەدەبی لە کەلتوورە پەراوێزخراوەکەندا دەخاتە ڕوو. زۆرجار وەرگێڕانی ناڕاستەوخۆ بۆ زمانی کوردی بەبێ ڕەچاوکردنی و تێفکرینێکی قوواڵ ڕوو دەدات کە نە خوێنەری کورد و نە دۆخی زمانی کوردیی لەبەرچاو نەگرتووە. کاتێک وەرگێڕ بەرهەمەکەی نەک لە زمانی سەرەکی، بەڵکوو لە زمانێکی نێونجی و نیمچەپراوێزخرایک (وەک فارسی) وەردەگێڕێت و لە جیاتیی ئەوەی دەق یان بیرۆکەکانی نووسەری سەرەکی بە وردی و ئەمەگناسانە بە کۆمەڵگەی کوردستان بناسێنرێن، بیرۆکەکانی وەرگێڕکی لاوەکی لە زمانی نێوێنجیدا گواستراونەتەوە بۆ سەر زمانی کوردی.

هەروەها زۆربەی لە وەرگێڕە کوردەکان شارەزایی و زانستیان لە بواری دەقە پسپۆڕانەییەکاندا نییە، واتە وەرگێڕ هەیە کە لە هەموو بوارێکدا بە کاری وەرگێڕانەوە سەرقاڵە؛ بۆ نموونە، سەرجەم ڕۆمانە بیانییەکان لە فارسییەوە بۆ زمانی کوردی وەردەگێڕێت یان هەر ئەو وەرگێڕە بەبێ شارەزایی و تەنیا لەبەر ئەوەی زمانی فارسی و زارێکی کوردی دەزانێت، بەرهەمی وێژەیی، میژوو، سیاسەت، کۆمەڵناسیی و هتد لە فارسییەوە وەردەگێڕێت کە پەیوەندییەکی بنەڕەتییان لەگەڵ کەلتووریی کوردیدا نییە یان تەنیا دەبێتە هۆی پەرەسەندنی وەرگێڕانی بێ ئامانج و بێ کەڵک. نموونەی ئەم ڕۆمان و کتێبە میژوویی و سیاسییانە لە خوارەوە دەخەینە ڕوو:

- ڕۆمانی *بێدەنگیی دەریا*، ژان بروولێر (ڤێرکۆر[1])، وەرگێڕان لە فارسییەوە بۆ کوردی.
- ڕۆمانی *کوێری*، ژۆزێ ساراماگۆ[2]، وەرگێڕان لە فارسییەوە بۆ کوردی.
- کتێبی سیاسیی *بەم هەمووە تاوانەوە لێبووردنی چی*؟، جاناتان ڕەندڵ[3]، وەرگێڕان لە فارسییەوە بۆ کوردی.
- کتێبی میژوویی ئێرانی *سەردەمی ساسانییەکان*، ئارتوور کریستێنسێن[4]، وەرگێڕان لە فارسییەوە بۆ کوردی.
- کتێبی میژوویی *ئێرانی سەردەمی سەفەوی*، ڕاجر سێیڤری[5]، وەرگێڕان لە فارسییەوە بۆ کوردی.

۸-۵. وەرگێڕانی دەروونزمانی لە کوردیدا

وەرگێڕانی دەروونزمانی سااڵنێکە لە نێو کۆمەڵگەی زمانی کوریدا بووەتە دیاردەیەکی باو و گشتگیر. میرە کی (۲۰۲۵) دەڵێت ئاخێوەرانی زاری کرمانجی و سۆرانی بۆ لێکگەیشتنی زمانی لە تۆڕە کۆمەڵایەتییەکاندا سەرقاڵی وەرگێڕانی ئەم دوو زارەن کە بەربەرە زارەکانی تریشی لەخۆ گرتووە، لێرەدا ئەم جۆرە وەرگێڕانە کە بە بیانووی لێکگەیشتنی ئاخێوەران لە زارێکەوە بۆ زارێکی دیکە ئەنجام دەدرێت، خەسارێکی زۆری لێ دەکەوێتەوە و جێگەی ڕەخنەیە.

1. Jean Bruller (Vercors)
2. José Saramago
3. Jonathan C. Randal
4. Arthur Christensen
5. Roger Savory

بەرهەمی *مەم و زین*، نووسینی ئەحمەد خانی یەکێکە لە بەرهەمە هەرە گرنگەکانی ئەدەبی کوردی کە لە ساڵی ١٦٩٢دا نووسراوە. *وەرگێڕانی* کوردی بە کوردیی ئەم بەرهەمە نموونەیەک لە وەرگێڕانی دەروونزمانییە کە بە وەرگێڕانی ڕەمەکییانەکەی ڕەحمان بەکر دەستی پێ کرد (حسینی، ۱۳۵۲) و لە ساڵی ۱۹۰۳دا ئەم وەرگێڕانەی بە ڕۆژهەڵتناسی ئەڵمانی ئۆسکارمان[1]، پێشکەش کرد، بەڵام بەگشتی وەرگێڕانەکەی هەژار لە ساڵی ۱۹۵۸دا بە زاری موکریانی و بڵاوکردنی لە ساڵی ١٩٦٠دا ، دەبێت وەک خاڵێکی وەرچەرخان لە ڕووخاندنی دەقی ڕەسەنی ئەم بەرهەمە حەماسییە سەیر بکرێت. هەژار لە پێشەکی وەگێڕانەکەی خۆیدا سێ هۆکاری سەرەکی بۆ وەرگێڕانی کوردی بە کوردیی *مەم و زین* دەخاتە ڕوو:

۱. مەم و زین پڕە لە وشەی عەرەبی ڕەق و فارسیی گران.

۲ ئەمڕۆ کوردێکی وات دەست ناکەوێ کە لە *مەم و زینە* کۆنەکەی خانی تێبگات، چونکە هەرکەس عەرەبی و فارسی و زاراوەی کرمانجی زۆر باش نەزانێت و تۆزێکیش لە تورکی سەری دەرنەچێ مەم و زینی خانی بۆ ساغ نابێتەوە (هەژار، ١٩٦٠).

۳. حسینی (۱۳۵۲) لە زاری هەژارەوە دەڵێت: وەرگێڕانی کوردیی پەتیی ئەم بەرهە بووە هۆی نەمریی و فەوتانی و بە شێوەیەکی دیکە بە جیهانی وێژە ناساندم.

ئەگەر لە ڕوانگەیەکی ڕەخنەییەوە لێکدانەوەی بۆ بکەین، دەبێ بڵێین کە *مەم‌وزین* دەقێکی میژوویی و وشە بیانییەکانی بەشێکن لە بەستێنی کولتوریی و کۆمەڵایەتی ئەو سەردەمە. «زمانی دەوڵەمەند و پەتی»، «زمانی ڕەوان و شیرین»، «زمانی خاوێن»، «زمانی بێگەرد و دەگمەن»، «زمانی نەزۆک»، «زمانی بەهێز و ڕەسەن»، «زمانی شەکر» و... هیچ بنەما و بناغەیەکی زمانناسانەیان نییە. ئەگەر زمانێک بیەوێ خۆی وەک پەتیترین و ڕەسەنترین زمان و خاوەنی وشە خۆجێیەکان پێناسە بکات، پەیوەندیی لەگەڵ زمانەکانی دیکەدا دەپچڕێنێت و وەک تاکێکە کە دوور لە کۆمەڵگەدا و لە تەنیایی و گۆشەگیریدا ژیاوە (محەممەدی و وەیسی، ١٤٠٤).

دەکرێت بڵێین ئەم بیرۆکەیە هەمان پڕۆژەی لێکچووواندن و «تواندنەوەی زمانی[2]» کوردییە کە لە ئایدۆلۆژیای تاکزمانی زمانە باڵادەستەکانەوە سەر هەڵدەدات و دەبێتە هۆی ئەوەی جۆراوجۆریی زارەکانی کوردی و بە تایبەت دەقە میژوویەکانی لە نێو زارێکدا بتوێنەوە و بفەوتێن (محەممەدی، ١٤٠٤)، هەروەها پێویستە بڵێین وەرگێڕان وەک دیاردەیەکی «ئەوی‌ترسازی[3]» سەیر دەکرێت و ڕنگە ئەم جۆرە وەرگێڕانانە ببێتە هۆی ئەوەی زارەکانی زمانێک؛ بۆ نموونە، ئاخێوەرانی زاری کرمانجی و سۆرانی هەست بە نامۆبوونییان لەگەڵ ئەم دوو زارەدا بکەن، واتە هەست بکەن کە ئەم زارانە سەر بە زمانێکی بێگانەن و دەبێ ئەم وەربگڕدرێنە سەر زارێکی تایبەت کە هەمووان لێ تێبگەن و ئەمەش لە زماننناسیدا بیرکردنەوەیەکی نالۆژیکی و هەڵەیە.

دەقی *مەم و زین* سەر بە قۆناغێکی میژوویی و زمانەکەی ڕەنگدانەوەی کەشوهەوای هزریی نووسەرانی ئەو سەردەمەیە. وەرگێڕانی ئەم بەرهەمە لە کوردییەوە بۆ کوردی بە جۆرێک وەک دەستێوەردان لە دەقێکی کلاسیکدا دادەنرێت. تەنانەت لە وەرگێڕانی ئەم جۆرە دەقانەدا بە زمانێکی دیکە، ڕەوتی «کۆنەسازیی دەق[4]» ڕەچاو دەکرێت، واتە لە وەرگێڕاندا بە ئەنقەست وشە و پێکهاتەی دەقە کۆنەکان و جوانیناسیی لە زمانی دووەمدا دەپارێزرێت بۆ ئەوەی ناسنامەی کاتی و میژوویی دەقە ڕەسەنەکە بپارێزرێت. ئەم دەقانە، پێکهاتەیەکی «نیشاندار[5]»یان هەیە کە لەگەڵ زارەکانی ئەمڕۆییدا جیاوازن و دەبێت بۆ لێکگەیشتنی ئاخێوەرانی کورد لە زارە جۆراوجۆرەکاندا لێک بدرێتەوە نەک وەربگێڕدرێن، هەر وەک ئەوەی لە زمانەکانی دیکەی جیهاندا، بەرهەمە کۆنەکان لە جیاتیی وەرگێڕان لێکدانەوەیان بۆ دەکرێت یان وەک لێکدانەوە و ڕوونکردنەوەی دەقە

1. Oscar Mann
2. Linguistic assimilation
3. Othering
4. Archaization
5. Marked

فەلسەفییە قورسەکان کە لە ڕابردوودا لە قوتابخانە کوردییەکاندا باو بووە؛ بۆ نموونە، بە وتەی دیقان (٢٠١٠) لە ساڵی ١٨٢٤ لە حوجرەکانی سنەدا، لێکدانەوەیان بۆ دەقە کۆنەکان سەردەمی ئەردەستوو دەخستە ڕوو.

دەقی نیشانداری ئەدەبی و کۆن پسپۆڕی خۆی دەوێت و پێویست ناکات خەڵکی ئاسایی لە هەر ژانرێک و لە هەر جۆرە دەقێکی ئەدەبی تێبگەن؛ بۆ نموونە، ئایا ئەمڕۆ ئاخێوەرانی زمانی فارسی کە خاوەن زمانێکی بااڵدەستن لە دەقە کۆنەکانی فارسی تێدەگەن؟ ئایا ئینگلیزی زمانەکان کە بە زمانی ئیمپریالیزمی جیهانی قسە دەکەن، بە ئاسانی لە دەقەکانی سەدەی ١٢ تا ١٥ تێدەگەن؟ ئەگەر مەبەست لە وەرگێڕانی *مەم و زین* بۆ لێکگەشتنی ئاخێوەرانی کورمانجییەکان داتوانن بەئاسانی لە وەرگێڕانی هەژار تێبگەن؟ ئایا هەموو ئاخێوەرێکی ەورامی، لەیلاخی، گەڕووسی، کەلهوڕی، زازایی و هتد لە خوێندنەوەی دەقی سۆرانی پەتی مامۆستا هەژار تێدەگەن؟ ڕاستییە تاڵ و ناحەزەکە ئەوەیە کە وەرگێڕانی دەروونزمانی لە جێگەی ئەوەی یەکگرتوویی ساز بکات، ڕێگە بۆ جیاکردنەوە خۆش دەکات. ئەگەر هەموو دەقە کۆنەکان تەنیا لە پێناو لێکگەیشتنی ئاخێوەران وەربگێڕدرایە سەر زارەکان، چیتر پێویستمان بە بواری زمان و ئەدەبی کوردی و پسپۆڕەکانی لە زانکۆ و قوتابخانەکاندا نەدەبوو.

مەم و زین بەرهەمی سەردەمی خۆیەتی، نووسراوەیەکی ئەدەبییە کە ئەحمەدی خانی تێدا قسەی کردووە و لە ژێر کاریگەری زمانی تورکی و زمانی ئایینی وەک عەرەبی بووە. ئەمە ئاساییە و نابێت وەک خاڵێکی لاواز پێناسە بکرێت، بەڵکوو نیشانەی دەوڵەمەندیی کەلتووری کورد و کوردستان بووە کە هاوتەریبە لەگەڵ شارستانییەتی دراوسێیەکاندا. ئەوە وشانە بیانیانە کە لە نێو دەقی کۆنی مەم و زیندا هەن لەسەر یاسا و ڕێسای سیستەمی دەنگیی زمانی کوردی داڕێژراون و خۆماڵی کراون. سەرەڕای ئەمەش، زمان تەنیا لەسەر بنەما و بنچینەی وشەکان پێک نایەت بەڵکوو زمان سیستەمێکە کە لە ئاستەکانی «دەنگی»، «واچی»، «نەحوی» و «واتایی»دا پێک دێت. هەژار بە فەوتاندن و سڕینەوەی ئەو وشانە، لە ڕاستیدا دەقێکی میژوویی سڕییەوە کە بە بیانوویی پەتیگەریی زمانی[1]، نەتەنیا دەقەکەی تووشی سانسۆرێکی کەلتووری کرد بەڵکوو گیان و ڕۆحی بەرهەمە ڕەسەنەکە و بیرکرنەوەی خانی تێدا ڕۆخاند. ئەم کارە نە تەنیا بۆ زمانی کوردی سوودێکی نەبوو بەڵکوو ئاخێوەرانی زمانی کوردی زیاتر لە یەک جیا کردەوە و هەوڵێک بۆ سەپاندنی زارێکی تایبەت بوو، لێرەدا پرسیاری سەرەکی ئەوەیە کە بۆ ناساندنی *مەم و زینی* خانی کام ڕێگە ڕاست و کام ڕێگە هەڵە بوو؟ بۆ وەاڵم دەبێت لە نێو بەرهەم و ڕەوشتی ڕۆژهەاڵتناسان و تۆڕەرانی ڕۆژئاوادا بگەڕێین. ئەگەرچی پاڵنەری وەرگێڕانی هەندێک لەم ڕۆژهەاڵتناسانە، سەرەڕای خزمەتکردنێکی بەربااڵو، داگیرکردن و پێناسەی ڕۆژهەاڵت لە ڕوانگەی خۆیانەوە بوو، بەاڵم ئەوان لە جیاتیی ئەوەی *مەم و زین* لە زارێکی کوردییەوە بۆ زارێکی دیکە وەربگێڕن (ئەو کارەی هیچ یارمەتییەکی بە ناساندنی بەرهەمەکە لە ئاستی جیهانیدا نادات)، ئەم بەرهەمەیان ڕاستەوخۆ بۆ زمانە بااڵدەستەکان وەک ئەڵمانی، ئینگلیزی، ڕوسی، فەڕەنسی و هتد وەرگێڕا.

کەسانێک وەک ئۆسکارمان و ئەلێکساندەر ژابا[2] لە جیاتیی ئەوەی سەرقاڵی پەتیخوازی بن، مەم و زینیان بەو زمانە وەرگێڕا و وێژەی کوردیان بە میلیۆنان مرۆڤ لە سەرانسەری جیهان ناساند. بۆیە *مەم و زین* لە سنووری تەسکی زارە کوردییەکان دەرچوو و ناوی کوردستانی لە ئاسۆی ئەدەبی جیهاندا و لووتکەی ئەدەبی جیهان دا بەرز کردەوە. لە بەرانبەردا، وەرگێڕانی هەژار دیوارێکی لە نێوان ئاخێوەرانی کوردەکاندا دروست کرد و پرستیژی بە زارێکی تایبەت بەخشی و زارەکانی تری لە پێگەی کۆمەاڵیەتی و پرستیژ سڕییەوە. بەگشتی دەقە دێرین و میژوونییەکان مولکی هیچ زارێک نین و بەشێکن لە خەزێنەی کەلتووری و بیرەوەریی بەکۆمەڵی نەتەوەی کورد و نابێت هیچ وەرگێڕێک بەپێی خواست و حەزی خۆی لە

1. Linguistic purism
2. Alexander Zaba

زارێکەوە بۆ زارێکی تر ئەم دەقانە وەربگێڕێتە سەر زارێکی ئەمڕۆیی و پەیوەندیی نێوان ئاخێوەران و دەقە کۆنەکان بپچڕێنێت و لە کۆتاییدا بۆ کارەکەی خۆیان پاساو بهێنێتەوە.

۹-۵. پرسی ئاراستەیەتی لە وەرگێڕانی کوردیدا

سالانێکی زۆرە وەرگێڕان بۆ زمانی یەکەم یان بۆ زمانی دووەم جێگەی سەرنج و مشتومڕ بووە؛ بۆ نموونە، هەر وەک چۆن لە ڕووییی میژوورییەوە زمانی فارسی بە شێوەیەکی سەرەکی لە زمانە بیانییەکانەوە وەرگێڕانی بۆ کراوە، بەڵام ئەم کارە بۆتەوە هۆی ونبوون و سنووردارکردنی ئەدەبیاتی فارسی لە گۆڕەپانی نێونەتەوەییدا. ئەم ناهاوسەنگییە لە دۆخی ئەدەبی کوردیدا زیاتر زەق دەبێتەوە، چونکە زمانی کوردی لە گۆڕەپانی ئەدەبی جیهانیدا پێگەیەکی لاوازتری هەیە و دەکرێت بڵێین بەتەواوی خراوەتە پەراوێزەوە.

ئاماری وەرگێڕانەکانی یونسکۆ لەسەر مالپەڕی «نوانەی وەرگێڕان[1]» دەریدەخات کە ژمارەی وەرگێڕانی کوردی بۆ زمانی ئینگلیزی لە جیهاندا ژمارەیەکی زۆر کەمە، بەڵام هەر ئەم ژمارە بەخێرایی دەرەفەتێکی بۆ ئەدەبی کوردی ڕەخساندووە تا لە ئاستی جیهانی خوی بنوێنێت و بیسەلمێنێت کە ئەم ئەدەبیاتە هەر وەک زمانە دراوسێکانی ئاستێکی بەرز و پڕ بایەخی هەیە؛ بۆ نموونە:

- ڕۆمانی *غەزەلنووس و باغەکانی خەیاڵ* نووسینی بەختیار عەلی لە ساڵی (۲۰۱٦) لە لایەن کەریم عەبدوڵڕەحمان بۆ سەر زمانی ئینگلیزی وەرگێڕدرا.
- کۆمەڵە چیرۆکی *پەتاتەخۆرەکان* نووسینی فەرهاد پیرباڵ بە وەرگێڕانی ژیار هۆمەر و ئالانا ماری لیڤینسۆن-لابرۆس[2]ە لەلایەن چاپەمەنیی دیپ ڤێلوم[3] چاپ کرا و وەکوو باشترین وەرگێڕانی ئەدەبی ۲۰۲٤ هەڵبژێردرا.
- ڕۆمانی *باڵندەکانی دەم با* نووسینی عەتا نەهایی بە وەرگێڕانی چیا پەرویزپوور و حوریيە مەلکی کرایە ئینگلیزی و لە لایەن چاپەمەنیی کامن نۆشنز لە ساڵی ۲۰۲۵ بڵاو کرایەوە، هەروەها ڕۆمانی گابۆڕ نووسینی سەید قادر هیدایەتی و بە وەرگێڕانی چیا پەرویزپوور و حوریيە مەلکی لە لایەن چاپەمەنی هەنارپرێس لە ساڵی ۲۰۲٦ لە ئەمریکا چاپ کرا.
- ڕۆمانی *سنوور بڕ‌سا* بەرهەمی نووسەری کرماشانی ژیار جەهانفەرد بە وەرگێڕانی چیا پەرویزپوور لە کەلهوڕییەوە بۆ ئینگلیزی و لە ساڵی ۲۰۲٦ لایەن چاپەمەنیی کامن نۆشنز چاپ کرا.
- وەرگێڕانی بەرهەمەکانی بەختیار عەلی وەک *دواهەمین هەناری دونیا* بۆ زمانی ئینگلیزی و زمانەکانی تری ڕۆژئاوا، ڕۆڵێکی گرنگی لە ناساندنی ئەدەبی کوردی لە ئاستی جیهانیدا گێڕاوە. ڕۆمانەکە لە ساڵی ۲۰۰۲دا بڵاوکرایەوە و دواتر لە ڕیزبەندی ۱۰۰ ڕۆمانی کتێبی سەدەی بیست و یەک لە لایەن ڕۆژنامەی سویسری «نۆی زورچەر زایتونگ[4]ەوە» پلەی ۸۰ی بەدەستهێنا.
- ڕۆمانی *گرەوی بەختی هەڵاڵە* نووسینی عەتا نەهایی؛ ساڵی ۲۰۲۰ لە نۆزدەهەمین و بیستەمین خولی خەڵاتی میهرەگان وەک باشترین ڕۆمانی تایبەت هەڵبژێردرا و بوو بە براوەی خەڵاتی «میهرەگانی ئەدەبی».

بە گشتی ئەم نموونانە ئەوە دەردەخەن کە وەرگێڕان لە زمانی کوردییەوە بۆ زمانە باڵادەستەکان تەنیا چالاکیەکی زمانی نییە، بەڵکوو چالاکیەکی ستراتیژی و کەلتوورییە ، نەتەنیا زمانی کوردی لە ئاستی جیهانیدا دەناسێنێت، بەڵکوو بایەخ و سەرمایەی هێمایینی بۆ ئەدەبیاتی کوردی هێناوەتە ئاراوە و دەیێتە هۆی ئەوەی هەر وەک ئەدەبیاتەکانی دیکەی جیهان سەیر بکرێت.

1. Index Translationum
2. Alana Marie Levinson-LaBrosse
3. Deep Vellum
4. Neue Zürcher Zeitung

٦. ئەنجام

ئەنجامەکانی ئەم توێژینەوە ئەوە دەردەخەن کە دۆخی وەرگێڕانی کوردی بەپێی زانستی توێژینەوەی وەرگێڕان، ئاستێکی لاوازی هەیە و لە ژێر کاریگەریی پێکهاتەکانی دەسەڵات و ئایدۆلۆژیای تاکزمانیدا، گەشەیەکی بەرچاوی بە خۆیەوە نەبینییوە و پێگەی پەراوێزخراوی ئەم زمانە لە سیستەمی وەرگێڕانی جیهانیدا، دۆخێکی نالەباری هەیە. دانەمەرزاندنی بواری توێژینەوەی وەرگێڕانی کوردی وەک لقێکی زانستی لە زانکۆ و توێژینگەکاندا بووەتە هۆی پچڕانی میتۆدۆلۆژیا و نەبوونی پێوەرە زانستییەکان لەم بوارەدا، واتە بواری توێژینەوەی وەرگێڕانی کوردی وەک لقێکی فەرمی پشتگوێ خراوە کە ئەمە هەم ئاستی ئەکادیمی وەرگێڕانی کوردی دادەبەزێنێت و هەم ڕەواییدانی پیشەیی ئەم بوارە لاواز دەکات. ئەم جۆرە بەدامەزراوەییکردنە دەبێتە هۆی ئەوەی کە وەرگێڕانی کوردی بە شێوەیەکی زانستی تاوتوێ بکرێت و پێوەری ڕوونی هەبێت و سەرنجەکان سەبارەت بە وەرگێڕان زیاتر لەسەر بنەمای زانستێکی پسپۆڕانە بێت و چیدی بەرهەمەکانی وەرگێڕان بە شێوەیەکی تاکەکەسی و ناشارەزایانە لێک نەدرێتەوە. بۆیە ناساندنی وەرگێڕانی کوردی وەک لقێکی زانستیی سەربەخۆ تەنیا داواکارییەکی ئەکادیمی نییە، بەڵکوو هەنگاوێکی گرنگە بۆ بەهێزکردنی پێگەی پیشەیی و زانستی و کەلتووریی ئەدەبی کوردی لە جیهاندا.

گرنگی زانستی ئەم دەستکەوتانە جەخت لەسەر ئەوە دەکەنەوە کە کێشەی وەرگێڕانی کوردی تەنیا وەک ڕەوتێکی زمانی سەیر ناکرێت، بەڵکوو کێشەکە لە پێکهاتە دامەزراوەییەکان و سیاسەتە کەلتووریییەکان و پێگەی ئەم زمانە لە سیستەمی وەرگێڕانی جیهانیدا سەر هەڵ دەدات. ئەگەرچی وەرگێڕانی ئەدەبی کوردی لەم دەیەی دواییدا گەشەیەکی بەرچاوی بەخۆیەوە بینیوە، بەڵام هێشتا لە بواری توێژینەوەیی، پەروەردە و پەرەپێدانی پیشەیی و ئاکادمیک سەرکەوتوو نەبووە، لێرەدا بواری توێژینەوەی وەرگێڕان کوردی پێویستی بە داڕشتنی بەرنامەی خوێندن، یان وانەنامە و دەستپێکردنی پڕۆژەی توێژینەوەیی و بڵاوکردنەوەی گوتار لە گۆڤاری پسپۆڕانە هەیە، هەروەها دەبێ دەستەو و کۆڕێکی زانستی ببێت کە کە لەگەڵ پرسی زمانییەکان و دیاردە کەلتووریی و کۆمەڵایەتی-سیاسیەکانی ئەدەبی کوردیدا بگونجێت. دەکرێت ئەم بوارانە وەک پێشنیارێک بۆ پەرەسەندنی وەرگێڕانی کوردی بخرێتە ڕوو کە نیشان بدات وەرگێڕانی کوردی تەنیا بە دەقی ئەدەبییەوە خۆی سەرقاڵ نەکات و بوارەکانی تریش لەخۆ بگرێت؛ بۆ نموونە، لە ئاستی جیهانیدا وەرگێڕانی «ژێرنووسەری ناپیشەیی[١]» و وەرگێڕانی «دۆبلێنەری ناپیشەیی[٢]» هێشتا لە قۆناغە سەرەتاییەکانی خۆی دایە، یان بە تەواوی لەئارادا نییە. بۆیە زۆربەی ئاخێوەرانی زمانی کوردی ناچارن بۆ بینینی فیلم و زنجیرەکان سەیری وەرگێڕانی ژێرنووسی زمانەکانی دیکە بکەن، چونکە بەکارهێنانی وەرگێڕانی ژێرنووسی کوردی یان دەگمەنە یان لە ئاستێکی نزم و لاواز دایە، هەروەها خۆجێیی کردنی یارییە ڤیدیۆییەکان[٣] لە زمانی کوردیدا بە تەواوی پشتگوێ خراوە. لە کاتێکدا ئەمە بۆ ناساندنی زمانە جیاوازەکان دەرەفەتێکی باش دەڕەخسێنێت. تا ئێستە هیچ یارییەکی گەورە، یان نەرمەئامێرێک بە شێوەیەکی فەرمی بۆ زمانی کوردی خۆجێییکراو و خۆماڵی نەکراوەتەوە. ئەم دۆخە دەبێتە هۆی ئەوەی لاینگەرانی یارییە ڤیدیۆییەکان زمانە باڵادەستەکانی وەک ئینگلیزی، فارسی یان تورکی هەڵبژێرن و پەیوەندییان لەگەڵ زمانەکەی خۆیان لاواز ببێت.

لە دنیای ئەمڕۆدا ئامرازی «وەسفکردنی دەنگی[٤]»، لە زماندا بووەتە بەشێک لە مافە کەلتووریییەکانی ئاخێوەران، بەڵام ئەم ئامرازە لە زمانی کوردیدا نامۆیە و بەشێک لە ئاخێوەرانی کورد لە ئامرازە بێبەش دەکات، هەروەها، ئامرازی «وەرگێڕانی هاوکات[٥]» و «تێبێنینووسی ڕاستەوخۆ[١]» لە زمانی کوردیدا کەرەستەیەکی نەناسراوە، یان بەهۆی

---

١ Fansubber . تاک یان کۆمەڵێک ر کە بە شێوەیەکی نافەرمی و خۆبەخشانە ژێرنووس بۆ فیلم، ئەنیمێ، زنجیرە، یان یارییەکان بەرهەم دەهێنن.

٢. Fansdubber تاک یان کۆمەڵێک کە بە شێوەیەکی نافەرمی و خۆبەخشانە کاری دووبلاژ لەئەستۆ دەگرن.

3. Game localisation

٤ Audio-description . واتە وەسفکردنی دەنگی بریتییە لە ڕوونکردنەوەی دیمەن و وێنەکان بە دەنگ بۆ ئەو کەسانەی کە چاویان لاوازە یان کوێرن.

5. Real-time translation

بەکارهێنانی مۆدیلەکانی ژیری دەستکرد وەک بەرنامەی «چات جی پی تی، دیپسیک و گرۆگ[2]»، وەرگێڕانی ئامێری ئاستێکی نوێ بەخۆیەوە بینیوە و هەڵسەنگاندن و پێداچوونەوە بە قۆناخی پاش وەرگێڕانەکانی کە بە «پاش هەڵەچنی[3]» ناسراوا، پێستە لە زمانی زمانی کوردیدا گرنگییەکی ئەوتۆی پێ بدرێت.

سەرچاوەکان

بختیار علی. (۱۱۰۴). *نفرت نوبهاران* (آراکو محمودی، مترجم). تهران: نگاه.

بختیار علی. (۱۴۰۴). *نفرت نوبهاران* (مریوان حلبچه‌ای، مترجم). تهران: چشمه.

حسینی، عبدالحمید. (۱۳۵۲). احمد خانی و منظومهٔ «مم و زین». زبان و ادب فارسی، ۲۵(۱۰۵)، ۷۴–۸۸.

فرح‌زاد، فرزانه (۱۳۹۴). *فرهنگ توصیفی مطالعات ترجمه*، تهران: علمی.

محمدی، عادل . (۱۴۰۵). بازنمایی گفتمانی گونه‌های زبانی در وبگاه‌های خبری: رویکرد اجتماعی–نشانه‌شناختی. (e28519). *جستارهای زبانی*، (در دست چاپ)، e28519 doi: 10.48311/lrr.2026.117898.82999

محەممەدی، عادڵ (۲۰۲۳) تێگەیشتنی هەڵە لە زمان، سوئد: 49books.

Álvarez, R., & Vidal, M. C. A. (Eds.). (2002). *Translation, power, subversion* (Vol. 8). Multilingual Matters.

Baker, M. (2006). *Translation and conflict: A narrative account*. Routledge.

Boase-Beier, J. (2011b).*A Critical Introduction to Translation Studies*. New York: Continuum.

Branchadell, A., & West, L. M. (Eds.). (2005). *Less translated languages*. John Benjamins.

Castro, O., Mainer, S., & Page, S. (Eds.). (2017). *Self-translation and power: Negotiating identities in European multilingual contexts*. Palgrave Macmillan.

Chelliah, S. L., & Reuse, W. J. D. (2010). *Handbook of descriptive linguistic fieldwork*. New York: Springer.

Dehqan, M. (2010). Kurdish glosses on Aristotelian logical texts. The Philosophical Quarterly, 60(241), 692–697.

Fischer, B. (2012). *Translation and the reconfiguration of power relations*. LIT Verlag.

Gambier, Y. (2019). Institutionalization of translation studies. In L. D'hulst & Y. Gambier (Eds.), *A history of modern translation knowledge: Sources, concepts, effects* (pp. 179–194). John Benjamins.

Gile, D. (2012). Institutionalization of translation studies. *In Handbook of Translation Studies* (pp. 73–80). John Benjamins.

Heidarnia, S. (2024, June 13). *Self-translation of Kurdish works, an emerging phenomenon*. Shafaq News. https://shafaq.com/en/Kurdistan/Self-translation-of-Kurdish-Works-an-Emerging-Phenomenon-by-Soheila-Heidarnia

Heilbron, J., & Sapiro, G. (2007). Outline for a sociology of translation: Current issues and future prospects. In M. Wolf & A. Fukari (Eds.), *Constructing a sociology of translation* (pp. 93–107). John Benjamins.

Holmes, J. S. (1977/1988). The name and nature of translation studies, In L. Venuti (Ed.) *The Translation Studies Reader*. (pp.172-185). New York: Routledge.

House, J (2018).*Translation: The Basics*.London & New York: Routledge.

Jo Napoli, D. & Lee-Schoenfeld, V. (2010). *Language matters: A guide to everyday questions about language (2nd ed.)*. Oxford: Oxford University Press.

Krishnan, A. (2009). What are academic disciplines? Some observations on the disciplinarity vs. interdisciplinarity debate. NCRM Working Paper Series, 03/09. University of Southampton, ESRC National Centre for Research Methods.

1. Live captioning
2. ChatGPT, DeepSeek & Grok
3. Post-editing

Menbari, S., & Farahzad, F. (2024). Unveiling the marginalized: Translation to and from Kurdish in Iran during the Pahlavi Era (1925–1979). *Iranian Journal of Translation Studies*, *22*(85).

Miraki, M. (2025, March). The emergence of Kurdish translation studies: Trends, challenges and prospects [Conference presentation]. University of Kurdistan, Sanandaj, Iran.

Miraki, M., & Noushmand, N. (2022). Literary translation flow from Kurdish into Persian between 1997 and 2021: A sociological study. *Iranian Journal of Translation Studies*, *20*(78), 13–28.

Mohammadi, A. and Weisi, H. (2025). Verbal Hygiene and Language Peevers: Analyzing the Discourse of Linguistic Prescriptivism in Iran with Emphasis on Editorial Policies. *Journal of Linguistics & Iranian Languages*, *10*(1), 87-104. doi: 10.22099/jill.2025.53370.1428.

Palumbo, G. (2009). *Key terms in translation studies*. Continuum International Publishing Group.

Pillière, L. (2021). *Intralingual translation of British novels: A multimodal stylistic perspective*. Bloomsbury Academic.

Pillière, L., & Albachten, Ö. B. (Eds.). (2024). *The Routledge handbook of intralingual translation*. Routledge.

Toury, G. (1995) *Descriptive translation studies- And beyond*, Amsterdam and Philadelphia, PA: John Benjamins.

Trask, R. & Mayblin, B. (2000). *Introducing Linguistics*. Cambridge: Icon Books.

Tymoczko, M., & Gentzler, E. (Eds.). (2002). *Translation and power*. University of Massachusetts Press.

Venuti, L (1998). *The Scandals of Translation. Towards an Ethics of Difference*. London & New York: Routledge.

Venuti, L (2004). *Translation, community,* utopia. In L. Venuti (Ed.), Translation studies reader (2nd ed, pp. 482-502). London, England: Routledge.

Venuti, L. (1995). *The translator's invisibility: A history of translation***.** Routledge**.**

Venuti, L. (Ed.) (1992). *Rethinking translation; discourse, subjectivity, ideology*. London: Routledge.